

Az expanzív nemzetközi bírászkodás*

Írta: Karen J. Alter, a politikatudomány professzora, Northwestern University[†] Annu. Rev. Law Soc. Sci. 7:XX. Közelgő. <http://www.annualreviews.org/journal/lawsocsci>

Absztrakt: *Ez a cikk elmagyarázza a nemzetközi bíróságok gyors elterjedését először a második világháború után, majd a hidegháború utáni korszakban. Megvizsgálja a nagyobb nemzetközi igazságszolgáltatási komplexumot, bemutattva, hogy egy adott régió és terület fejleményei hogyan befolyásolják a hasonló és távoli rendszerek fejlődését. Az egyes fejlemények tágabb kontextusba helyezése, valamint annak bemutatása, hogy a változás fokozatosan és lassan történik az idő múlásával, lehetővé teszi, hogy a gazdasági, emberi jogi és háborús bűnökkel kapcsolatos rendszerek fejlődését a nemzetközi igazságügyi hatóság létrehozásának hosszabb távú evolúciós folyamatának részeként lássuk. Az evolúció nem azonos a teleológiával; Látjuk, hogy egyes nemzetközi bíróságok fejlődnek és változnak, míg mások hosszú ideig ugyanabban a szerepben és ugyanolyan alacsony szintű tevékenységet folytatnak. E cikk evolúciós megközelítése azt sugallja, hogy az igazságügyi hatóság kiépítése a gyakorlaton keresztül fejlődik és időbe telik, és hogy az általános nemzetközi igazságszolgáltatási környezet és a párhuzamos intézmények fejleményei alakítják az egyes IC-k fejlődését.*

A nemzetközi igazságszolgáltatás széles körben nőtt a hidegháború utáni korszakban. 1985-ben hat állandó nemzetközi bíróság működött. Ma legalább 26 állandó nemzetközi bíróság és jóval több mint száz kvázi jogi és ad hoc rendszer létezik, amelyek értelmezik a nemzetközi szabályokat és értékelik a nemzetközi jognak való megfelelést (Romano, 2011). A nemzetközi bírászkodásban végbemenő változások könnyen megfigyelhetők a transznacionális jogi testületekről szóló növekvő újságtudósításokban, az államok és a transznacionális szószólók nyelvezetében, amelyek egyre inkább jogi alapú érveket használnak érvelésük alátámasztására, valamint azokban a panaszokban, amelyek szerint a nemzetközi szereplők olyan kérdésekről beszélnek, amelyek tisztán hazai döntési kérdések, vagy azoknak kellene lenniük. Mégis nagyon keveset értünk azokról az erőkről, amelyek hozzájárulnak ezekhez a változásokhoz.

Ez a cikk a nemzetközi igazságszolgáltatás fejlődését elősegítő nagyobb dinamikát vizsgálja. Rekonstruálom huszonöt állandó nemzetközi bíróság létrehozását és módosítását, jogi és intézményi történeteket szöve, hogy beágyazzam a változásokat a nemzetközi

* Köszönet John Hagannek, Gregory Shaffernek és a Midwest Regional Colloquium on Globalization of Law, International Organizations and International Law résztvevőinek a tanulmány egy korábbi tervezetéhez fűzött észrevételeikért. Köszönet Aleksandr Sverdliknek a kutatás támogatásáért.

[†] Karen J. Alter a politikatudomány professzora a Northwestern Egyetemen, szakterülete a nemzetközi politika nemzetközi szervezetek és a nemzetközi jog. Alter a szerzője a *The European Court's Political Power: Essays on the Influence of the European Court of Justice on European*

Politics (Az Európai Bíróság politikai hatalma: Esszék az Európai Bíróság befolyásáról az európai politikára) (Oxford University Press, 2009) és *a Creating the Supremacy of European Law: The Making of an International Rule of Law in Europe* (Oxford University Press, 2001) című könyveknek, valamint több mint harminc cikknek és könyvfejezetnek a nemzetközi bíróságok politikájáról és a nemzetközi jogról. Az olaszul, franciául és németül folyékonyan beszélő Alter kutatásait a John Simon Guggenheim Alapítvány, a Berliini Amerikai Akadémia, a Howard Alapítvány, a German Marshall Fund, a DAAD és a Bourse Chateaubriand Scientifique támogatta.

Igazságszolgáltatási rend a fejlődő globális kontextusban. A tanulmány a komplexitásvizsgálatok meglátásaira épít, amelyek amellet érvelnek, hogy a rendszerek központi szervező intézmény nélkül is létezhetnek. A komplex rendszereken belül az egyes fejlesztések legjobban a nagyobb egészhez viszonyítva érthetők meg.¹ Ebben az esetben a nagyobb egész a nagyobb nemzetközi jogi komplexum, ahol számos irányadó jogi eszköz és bíróság létezik. Új igazságügyi intézményeket hoznak létre a meglévő szabályok és intézmények problémáinak vagy hiányosságainak kezelésére, ezért az egyes fejleményeket úgy lehet a legjobban megérteni, ha látjuk kapcsolatukat a már létezőkkel vagy a korábbiakkal.

A nemzetközi bíróságok hiteles szereplői ennek a nemzetközi jogi komplexumnak [idézem Karpik & Halliday-t ebben a kötetben], készen arra, hogy felkérjék őket a nemzetközi megállapodások jelentésével kapcsolatos viták megoldására. A bennfentesek és a független szereplők nemzetközi bíróságokra hivatkoznak, hogy előmozdítsák a meglévő törvények betartását, ösztönözzék az igazságügyi jogalkotást, amely előmozdítja az ügyvédek és a szervezet céljait, vagy megkérdőjelezzék azokat a politikai lépéseket, amelyek vitathatatlanul túlterjeszkednek vagy illegálisan visszavetik az intézményt nagyobb céljaitól. Amennyiben lehetőség van bírósági fellebbezésre, az alkudozás a bíróság árnyékában zajlik, mindkét fél tudatában annak, hogy az ügy rendezésének elmulasztása precedenst teremthet, amely kötelező erejű jogi döntést hozhat.

A nemzetközi igazságügyi intézmények létrehozását és változását alakító diszkrét események és erők összekapcsolásával remélem, hogy segíthetek a tudósoknak a nemzetközi igazságügyi fejlemények általános dinamikájának megismerésében, és ezáltal új vizsgálandó kérdések azonosításában. A cikk a következőképpen folytatódik. Először a mai nemzetközi igazságszolgáltatás alapvető leírásait ismertetem, azonosítva a transznacionális bíróságok területét és az intézményfejlesztés magyarázatra szoruló részeit. Ezután három kritikus eseményt azonosítok, amelyek a nemzetközi jogrendszerek tágabb kontextusát alakítják: a második világháború vége, a hidegháború és a berlini fal leomlása. A huszonöt létező állandó nemzetközi bíróság létrehozását három fontos területen – gazdasági viták, emberi jogok és háborús bűnök – ezen események dinamikájába helyezem. A következőkben néhány magyarázatot adok a nemzetközi bírósági rend fejlődésére, bemutatva, hogy Európa hogyan volt a transznacionális bíróságok globális elterjedésének hajtóereje, és hogy a hidegháború vége hogyan gyorsította fel a meglévő és új transznacionális jogrendszerek terjeszkedését. Az elemzésből kiderül, hogy még

¹ Számos különböző tudományág foglalkozott azzal, hogy a komplexitás mennyire fontos. A tudományokban a komplexitást olyan rendszerként értelmezik, amelyet központi szervezőelv nélküli szervezés jellemez, ahol a részek tanulmányozása nem ad betekintést az egész működésébe. Például a neuronok tanulmányozása nem sokat mond az agy működéséről, mégis mindkettő hatással van egymásra. Az összetett rendszerek működéséről bővebben lásd: http://www.northwestern.edu/nico/about_cs.html. A nemzetközi rezsím összetettségének politikájáról bővebben lásd: (Alter és Meunier, 2009, Keohane és Victor, 2011)

amikor az Egyesült Államok ambivalens volt a nemzetközi bíróságokkal kapcsolatban, nagyrészt képtelen volt megállítani a nemzetközi igazságszolgáltatás tendenciáját.

A második világháború utáni IC-k történelmi fejlődésére építve támogatom a nemzetközi bíróságok evolúciós perspektíváját. A mai nemzetközi bíróságok közül sok a fejlődés korai szakaszában van. Még nem tudjuk, mi lesz velük, de a cikk hosszú távú szemlélete segít meglátni a határozott következtetések levonásának nehézségét a működés korai évei alapján. Miközben támogatom az evolúciós perspektívát, nem állítom, hogy a fejlődésnek elkerülhetetlen pályája van. Manapság számos nemzetközi bíróságot alig alkalmaznak, annak ellenére, hogy intézményi felépítésük aktív és hatékony hírszerző testületekhez kapcsolódik, és annak ellenére, hogy formális felhatalmazással rendelkeznek olyan szabályok érvényesítésére, amelyekről el lehet képzelni, hogy hasznosak lennének a peres felek számára. Bár nincs elkerülhetetlen pálya, azok a nemzetközi bíróságok, amelyek átalakulnak, aktívvá és hatékonyvá válnak, modellként szolgálnak minden nemzetközi bíróság számára. A tudós számára ezek a modellek lehetővé teszik számunkra, hogy megvizsgáljuk, miért válnak egyes nemzetközi bíróságok központi szerepet a jog fejlesztésében és a politika befolyásolásában. A jogász számára a modellek lehetséges pályákat javasolnak, amelyeket utánozni vagy elkerülni kell. Végezetül azonosítom az elemzésből kirajzolódó új kutatási kérdéseket.

A huszonegyedik századi transznacionális bírósági rend

2008 végére huszonöt működő állandó nemzetközi bíróság létezett – kijelölt bírákkal rendelkező bíróságok, amelyekre a peres felek hivatkoztak, hogy kötelező erejű jogi döntéseket hozzanak olyan ügyekben, amelyekben államok vagy nemzetközi intézmények voltak az alperesek. E jogi személyek közül négy globális hatókörű volt: a Nemzetközi Bíróság, a Nemzetközi Tengerjogi Bíróság, a Kereskedelmi Világszervezet fellebbviteli testülete és a Nemzetközi Büntetőbíróság. A többi regionális szerv Afrikában (9), Európában (6), Latin-Amerikában (5) és Ázsiában (1) található. Ezek a testületek gazdasági vitákkal (17), emberi jogi kérdésekkel (6) és háborús bűncselekményekkel (3) kapcsolatos ügyekben rendelkeznek hatáskörrel, és/vagy a bíróságok olyan általános hatáskörrel rendelkeznek, amely lehetővé teszi számukra, hogy bármely olyan ügyben döntsenek, amelyet az állam peres felei kívánnak (9). Az alábbi 1. táblázat az elemzésben figyelembe vett huszonöt működő bíróságot mutatja be, zárójelben feltüntetve a bíróságok létrehozásának évét. E huszonöt működő jogi testület közül a világ három legaktívabb és legfontosabb nemzetközi bíróságát a második világháború után hozták létre. A hidegháború alatt további három IC-t hoztak létre. Az 1990-es években számos ilyen meglévő intézményt megváltoztattak, és a hidegháború végét követően fennmaradó tizenkilenc IC-t hoztak létre. Egyes IC-k több joghatósággal rendelkeznek. Az alábbi táblázatban az IC teljes nevét adom meg az elsőnek

Bemutatom, és minden további hivatkozásnál a rövidítést használom, ezáltal lehetővé téve annak azonosítását, hogy mely IC-k szerepelnek egynél többször.

Tárgy	Európa	Latin-Amerika	Afrika	Ázsia	Pánregionális
Gazdasági bíróságok N = 17	Európai Bíróság (EB) (1952) Benelux Bíróság (BCJ) (1974) Független Államok Közösségének Gazdasági Bírósága (ECCIS) (1993) Európai Szabadkereskedelmi Térség Bírósága (EFTAC) (1992)	Andok Bírósága (ATJ) (1984) Közép-amerikai Bíróság (CACJ) (1994) Karibi Bíróság (CCJ) (2001) Déli Közös Piac (MERCUSOR) (2004)	Nyugat-afrikai Gazdasági és Monetáris Unió (WAEMU) (1994) Kelet- és Dél-afrikai Közös Piac Bírósága (COMESA) (1994) Az Afrikai Társasági Jogharmonizációs Szervezet (OHADA) közös bírósága és választottbírósága (1997) Közép-afrikai Monetáris Közösség (CEMAC) [2000] A Kelet-afrikai Közösség Bírósága (EACJ) (2001) Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége (ECOWAS) Bírósága (2001) Dél-afrikai Fejlesztési Közösség (SADC) (2005)	A Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségének (ASEAN) vitarendezési rendszere (2004)	Kereskedelmi Világszervezet (WTO) Fellebbviteli Testület (1994)
Emberi jogi bíróságok N=5	Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) (1959)	Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság (IACtHR) (1979)	Afrikai Népek és Emberi Jogok Bírósága (ACtPHR) (2004) Az ECOWAS Bíróság emberi jogi joghatósága (2005) Az SADC és az EACJ tárgyalhatja a jó kormányzási eljárásokkal kapcsolatos ügyeket.		
Büntetőbíróságok n = 3 de	Nemzetközi bűnöző Törvényszék		Ruandai Nemzetközi Törvényszék (ICTR) (1994)		Nemzetközi Büntetőbíróság

1. táblázat: Operatív állandó IC-k régió és tárgy szerint (létrehozás éve) ²

² A kezdő időpontokat nehéz meghatározni, mivel a bírák kinevezése és az eljárási szabályzat kidolgozása évekig is eltarthat. Igyekszem a közös származási dátumot használni; ahol nincs kialakult konszenzus, a bíróság működésének első időpontját használom, nem pedig azt az évet, amikor az államok kidolgozták a bíróság létrehozásáról szóló szerződést. A táblázat nem tartalmazza a legalább hét másik, hivatalosan létrehozott, alvó vagy alig aktív bíróságot, mint például az Európai Atomenergia-törvényszéket (1957-től), az Állami Mentelmi Jogok Európai Bíróságát (1972-től), az Arab Kőolaj-exportáló Országok Szervezetének bírói testületét (1980-tól), a Közép-afrikai Államok Gazdasági Közösségének Bíróságait (1983-tól), Afrikai Magreb Unió (1989-től) és Afrikai Gazdasági Közösség (1991-től). Hiányoznak továbbá számos hibrid büntetőtörvényszék (többek között a kelet-timori Dili kerületi bíróság súlyos bűncselekményekkel foglalkozó testületei (2000–2005), a koszovói bíróságok különleges tanácsai (2001–), a bosznia-hercegovinai bíróság háborús bűnökkel foglalkozó tanácsa (2005–), a Sierra Leone-i különleges bíróság (2002–), a kambodzsai bíróságok rendkívüli tanácsai (2006-tól) és a libanoni különleges törvényszék (2009–)). A formálisan létrehozott nemzetközi bíróságok teljes listáját lásd: (Romano, 2011)

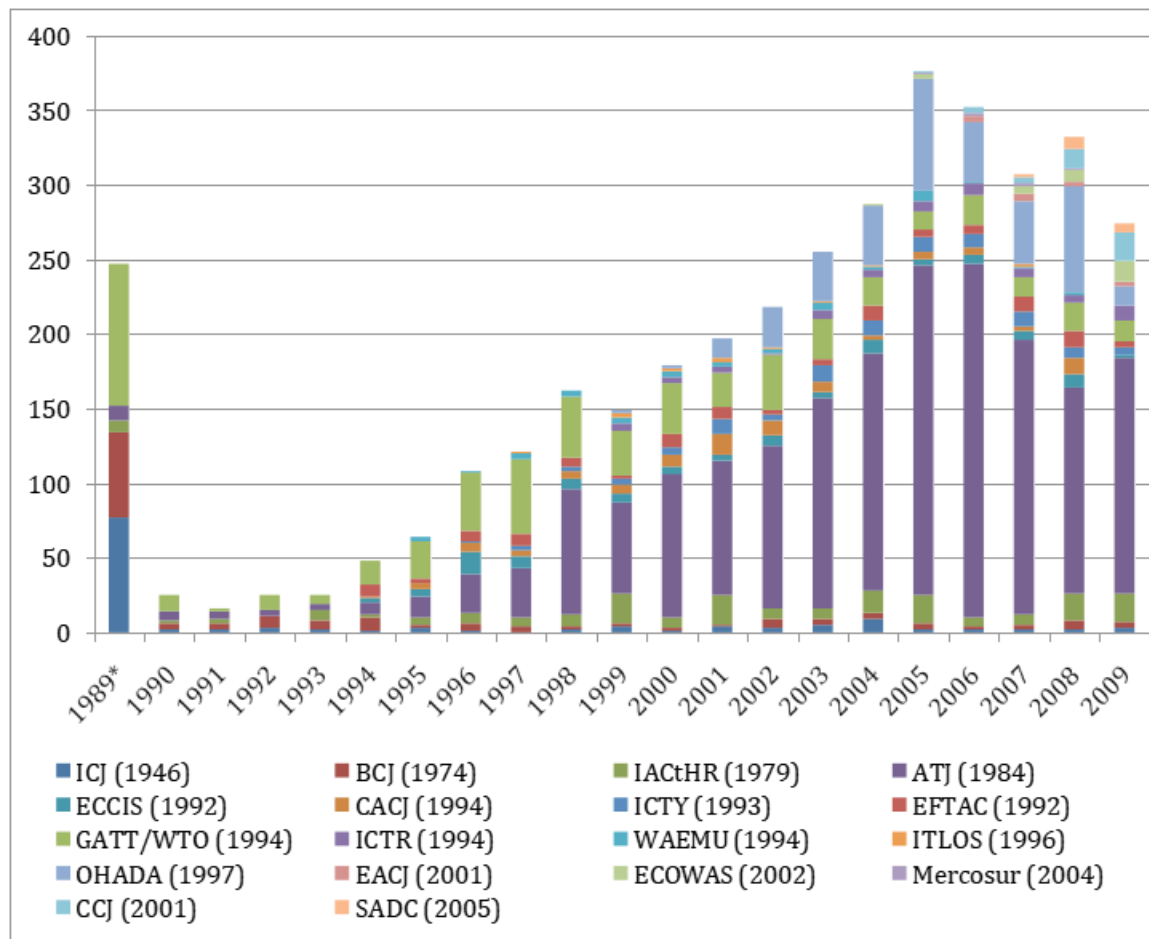
Vannak olyan hibrid rendszerek is, amelyek nem szerepelnek a listán	Volt Jugoszlávia (ICTY) (1993)				(NBB) (2002)
20 Általános Hatáskör N= 9, mert sok rendelkezik Általános joghatóság is	BCJ	CACJ CCJ	WAEMU (1995) CEMAC (2000) EACJ (2001) SADC (2007)		Nemzetközi Bíróság (ICJ) (1946) Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék (ITLOS) (1996)*
Bíróságok összesen N=25	6	5	9	1	4

Nemcsak több nemzetközi bíróság létezik, mint a történelem bármely pontján, hanem az újabb IC-k minőségileg más entitások, mint a történelmi elődeik, például a Nemzetközi Bíróság. Az újabb IC-k általában kötelező joghatósággal és hozzáféréssel rendelkeznek a nem állami szereplők – magánperes felek, nemzetközi ügyészek és nemzetek feletti bizottságok – számára, hogy peres eljárásokat kezdeményezzenek, így az új típusú IC-k sokkal nagyobb valószínűséggel aktiválódnak, és olyan ügyekben döntenek, amelyekben az államok vonakodnak részt venni. Ezek a tervezési trendek azt jelentik, hogy a legtöbb nemzetközi bíróság ma közelebb áll a transznacionális bírósági ideális típushoz, mint a nemzetközi bíróságok államközi vitarendezési modelljéhez (Keohane, Moravcsik és Slaughter, 2000). Tekintettel ezekre a tendenciákra, nem meglepő, hogy az IC-k által ítélező ügytípusok és az IC-k által engedélyezett jogorvoslatok egyre nagyobb hatással vannak az államok belső működésére. A régi stílusú IC-k elsősorban az államok közötti vitákat oldották meg. Ma a nemzetközi bíróságok azt vizsgálják, hogy az államok megsértik-e az egyén alapvető jogait, hogy a gazdaságpolitikák és a kormányzati szabályozások illegális kereskedelmi akadályokat teremtenek-e, és hogy a háborúban végrehajtott cselekedetek háborús bűncselekménynek és emberiség elleni bűncselekménynek minősülnek-e (Alter, 2010).

Az IC-eket egyre gyakrabban hívják fel. 2008 végéig a nemzetközi bíróságok több mint huszonnégyezer kötelező érvényű jogi döntést hoztak, ahol az IO vagy az állami szereplő volt az alperes. E határozatok közel kilencven százalékát a hidegháború vége (1989) óta hozták meg. Az alábbi 2. ábra tizennyolc IC használatának növekedését mutatja az idő múlásával. Egyelőre kizárom az EB-t és az EJEB-t, hogy jobban lássam az összes IC peres ügyeinek növekedését. Az első kamara a négy meglévő IC-ben 1989 előtt (ICJ, Benelux, IACthr, ATJ) és a GATT-ban hozott nemzetközi bírósági határozatok összességét tartalmazza

* Az ITLOS Tribunal kétségtávon kívül kényelmetlenül illeszkedik ebbe a kategóriába; az ITLOS bíróság hatáskörét választó országok bármilyen ügyet benyújthatnak, de a bíróság tárgya a tengerjoggal kapcsolatos kérdésekre korlátozódik.

elfogadott határozatok. A táblázat többi része tartalmazza a hidegháború utáni évek peres ügyeit, beleértve az aktív IC-eket is, ahol adatokat találtam. Ezen IC-k némelyike nagyon aktív, mások pedig meglehetősen inaktívak annak ellenére, hogy osztoznak az aktívabb IC-k kialakításában. A 2. ábra azt mutatja, hogy az EB és az EJEB után a következő legaktívabb bíróságok az Andok Bírósága (ATJ) (1492 ítélet), a WTO jogrendszere (370 vizsgálóbizottsági és fellebbviteli határozat), az OHADA bíróság (274 ítélet) és az IACtHR (152 ítélet).

2. ábra: A kommunikációs bizottsággal kapcsolatos döntéshozatal növekedése 2008-ig (az Európai Bíróság és az EJEB kivételével)

Forrás: (Alter, 2010). *= Ítéletek a Bíróság alapítása óta-1989. Az adatok nem tartalmazzák a munkavállalói vitákat és az ideiglenes döntéseket.³

³ Az ítéletekről beszámoló statisztikai adatok idővel változhatnak, mivel a bíróságok megváltoztatják az ügyek számlálásának és jelentésének módját. Az ítéleteket az ítélet éve, nem pedig az ügy kezdetének éve alapján számolom, és megpróbálom alulszámolni az ügyeket azért, hogy nem számolom a személyzeti vitákat vagy a közbenső ítéleteket. Az eredmény egy alacsony becslés, amely nem tükrözi a Nemzetközi Beruházási Testület véleményeinek teljes számát, nem is beszélve a megindított, de a kötelező erejű ítélet meghozatala előtt lezárt ügyek teljes számáról.

Hogyan lehet ennyi különböző intézményt és jogi döntést megmozgatni?

A tudósok megpróbálták olyan hipotéziseket létrehozni, amelyek a jogi szerveket különböző jellemzők szerint kategorizálják. Például a tudósok egy csoportja különbséget tesz az *államközi jogi testületek között*, ahol csak az államok kezdeményezhetnek peres eljárást, és ahol a nemzetközi jogi ítéleteknek való megfelelés a gyakorlatban önkéntes, és a *transznacionális jogi testületek között*, ahol a magánszereplők peres eljárásokat kezdeményezhetnek, és a jogi határozatokat hazai szereplők hajtják végre (Keohane, Moravcsik és Slaughter, 2000, Posner és Yoo, 2005). Más tudósok azt várják, hogy a nemzetközi jogi intézmények eltérően működjenek attól függően, hogy a tagállamok liberális demokráciák-e (Moravcsik, 1995, Slaughter, 1995). A második megközelítés a nemzetközi jogi személyek osztályozása. Cesare Romano feltérképezi, hogy a különböző bíróságok hogyan illeszkednek a különböző osztályozásokba – regionális és globális testületek, gazdasági kontra emberi jogi testületek, bírói kontra kvázi-bírói testületek –, mégis elismeri, hogy ez kissé mesterséges, mivel az egyes intézmények átívelhetnek a besorolásokon (Romano, 2011).⁴

De a jog és a jogi eljárás nem korlátozódik ezekre a kategóriákra. Az államok több nemzetközi jogi intézmény tagjai, és a megfelelés hírneve szétszóródhat. Az afrikai üzleti jog harmonizációjának szervezete egyértelműen különbözik a Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közösségétől, az Afrikai Uniótól és az Egyesült Nemzetek Szervezetétől (amely a nemzetközi büntetőjogot felügyeli). Az afrikai kormányok azonban alperesként végezhetnek mindezen intézmények jogi személyeiben, és a növekvő "jogállamisági" kultúra mind a négy intézményen belül hatással lesz a politikára. Bár India minden bizonnyal meggyőződhet arról, hogy a nemzetközi emberi jogi törvények amerikai megsértése nem jelenti azt, hogy megszegi gazdasági megállapodásait (Guzman, 2008), nehezebb lehet kitalálni, hogy mi fog történni számos olyan gazdasági megállapodás esetében, amelyek kétértelmű és ellentmondásos záradékokat tartalmazhatnak, különösen idővel, ahogy a vezetés és a kontextus változik. A nemzetközi rezsím összetettségének lencséje lehetővé teszi számunkra, hogy elgondolkodjunk azon, hogy az egyik intézményben való tagság hogyan befolyásolhatja a másik tagságát, és hogyan léphet át a dinamika az egyik rendszerből a másikba (Alter és Meunier, 2009).

Az egyes igazságügyi fejlemények tágabb összefüggésekbe ágyazásával azt is jobban láthatjuk, hogy a nemzetközi igazságügyi fejlemények hogyan zajlanak egymáshoz képest.

Az ügyvédek attól tartanak, hogy ha a különböző joghatóságú bíróságok egymásnak ellentmondó döntéseket hoznak hasonló jogi szövegekről, az aláássa a jogbiztonságot, és a peres felek kijátszhatják a jogi eljárást, és egymás ellen uszíthatják a bírákat. A nemzetközi jogi rendszerek tervezői aktívan elkerülik

⁴ Egy kicsit eltérő taxonómiát lásd: (Kingsbury, 2011)

jogi széttagoltság, ami azt jelenti, hogy figyelembe veszik azokat a más jogrendszereket, amelyek hasonló, ha nem azonos jogi szövegek alapján dönthetnek. Továbbá, mivel az országok több jogi intézmény tagjai, a jogi diplomáták, bírák és ügyvédek maguk is azt fogják tapasztalni, hogy több nemzetközi jogi rendszerrel dolgoznak együtt. Míg a tudósok úgy dönthetnek, hogy egyetlen intézményre szakosodnak, a nemzetközi jogi intézményeket tervező, dolgozó és használó jogi szereplők a nagyobb nemzetközi jogi komplexumban élnek. Már csak ezért is a nagyobb jogi komplexum alakítja az egyes nemzetközi rendszerek kialakítását és fejlesztését. Az is igaz, hogy a politikai és jogi fejlemények elkerülhetetlenül átgyűrűznek az intézményekbe. Az egyik intézményből levont tanulságokat levonják és alkalmazzák más intézményekre, tiszteletben tartva vagy nem tiszteletben tartva a nemzetközi jogot és a jogállamiságot, olyan áradattá válva, amely felemelheti és leeresztheti az összes hajót.

Ez a tanulmány abból a kérdésből indul ki, hogy hogyan értjük azokat az erőket, amelyek a jogi személyek csoportosulások létrehozásához vezetnek? Ehhez kapcsolódó kérdés, hogy hogyan értelmezzük a nemzetközi bíróságok szerkezetében az idő múlásával bekövetkezett változást? A legtöbb tudós arra számít, hogy a nemzetközi bíróságok, amelyek kötelező joghatósággal és hozzáféréssel rendelkeznek a nem állami szereplők számára a perek kezdeményezéséhez, függetlenebbek, aktívabbak és a szuverenitást veszélyeztetik (Helfer és Slaughter, 2005, Posner és Yoo, 2005). 1985-ben a hét létező nemzetközi jogrendszer közül négy rendelkezett választható joghatósággal (NB, EJEK, IACtHR és Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT)).

Ma a huszonöt állandó nemzetközi bíróság közül huszonegynek kötelező hatásköre van.⁵ Húsz IC pedig lehetővé teszi a nem állami szereplők számára, hogy peres eljárást kezdeményezzenek államok ellen, tovább növelve annak esélyét, hogy az államokat bíróság elé állítsák.⁶ Az állandó és működő nemzetközi bíróságok teljes kategóriáját megvizsgálva megragadhatom az összes olyan területet, ahol a nemzetközi legalizáció napjainkban történik, és azonosítani tudom azokat a variációkat, amelyek nem felelnek meg egyértelműen az államközi és transznacionális bíróságok kategóriáinak, és amelyek magukban foglalják a különböző osztályozási rendszereken belüli eltéréseket.

Kritikus pontok az állandó nemzetközi bíróságok létrehozásában: második világháború, hidegháború és a berlini fal leomlása

Robert Kagan híres javaslata szerint az európai kormányok azért fordulnak a nemzetközi joghoz, mert nem képesek vagy nem hajlandók kényszerrel alkalmazni más államokra való nyomásgyakorlásra (Kagan, 2002).

⁵ Az EJEK és a WTO immár kötelező hatáskörrel rendelkezik. Az opcionális jogosultsággal rendelkező IC-k a következők: ICJ, ITLOS, ACtPHR, IACtHR. Az ECCIS esetében nem teljesen világos, hogy hatásköre kötelező-e vagy sem. Huszonöt latin-amerikai állam fogadta el az IACtHR kötelező felhatalmazását, és az IACtHR most feltételezi, hogy hatásköre kötelező az aláírók számára.

⁶ Csak állami bíróságok a következők: ICJ, WTO, ASEAN, MERCUSOR és ITLOS (a Seabed Authority ügyeinek kivételével).

A hírszerző testületek delegálása valóban Európából származik, de ennek meggyőzőbb magyarázata az, hogy a második világháború sokkot okozott, amely megváltoztatta az európai hozzáállást. Az európai vezetők és polgárok látva, hogy az emberi jogok megsértését hivatalos jogi eszközökkel vezényelik le, és gyanakodva mindenkire, aki az autoriter korszakban hatalmat gyakorolt, bizalmatlanok voltak magukban és jogi intézményeikkel szemben. Bár az európaiak hajlandóbbak voltak és maradnak, mint más országok kormányai és népei, hogy alávéssék magukat a nemzetközi bírósági felügyeletnek, az európai vezetők a második világháború utáni időszakban is óvatosak voltak a nemzetközi jogi felügyelettel szemben. Valóban, ha 1975-ben írom ezt a cikket, arra a következtetésre jutottam volna, hogy az európai kormányok semmivel sem vetik alá nagyobb valószínűséggel magukat a szilárd nemzetközi bírósági felügyeletnek, mint a világ más kormányai. Tettem volna egy ilyen nyilatkozatot, kihagyva, hogy Európa a világtörténelem legnagyobb nemzetközi igazságügyi forradalmának közepén van.

Ez a rész elmagyarázza, hogy Európa hogyan hozta létre a gyakorlat és nem a tervezés révén a világ számára egy hatékony, beágyazott nemzetközi jogrendszer modelljét. A második világháború alakította ki a Nemzetközi Bíróságot, az EB és az EJEB megalapítását. A hidegháború megengedő környezetet teremtett, amely lehetővé tette az erős nemzetközi jogi mechanizmusok alulról felfelé építkező kiépítését Európában, az európai politikai vezetők aggodalmai ellenére. A hidegháború vége megkönnyítette a meglévő nemzetközi bíróságok megerősítését és terjedését, amelyek többsége átvette a beágyazott nemzetközi jogrendszerek európai modelljét. A 3. táblázat előrevetíti e narratíva legfontosabb jellemzőit azáltal, hogy a gazdasági, háborús bűncselekményekkel és emberi jogi jogrendszerekkel kapcsolatos fejleményeket történelmi evolúciós kontextusukba helyezi. Ezután elmagyarázom a nemzetközi bírósági végrehajtás fokozatos fejlődését a kísérletek során, valamint a korábbi döntések nem szándékolt következményeit. Azt állítom, hogy a hidegháború végét követően az államok azért vették igénybe a nemzetközi bíróságokat, mert a kontextus és a lehetőségek radikálisan megváltoztak. A hidegháború utáni korszakban a nemzetközi jogi felügyelet felkarolása tűnt a legjobb alternatívának, kisebb rossznak az amerikai és európai dominanciájú globális és nemzeti jogi intézményeknek való alávetettséghez.

3. táblázat: A nemzetközi bíróságok történeti fejlődése a különböző témakörökben (az állandó IC-k félkövérrel; az ad hoc nemzetközi bíróságok dőlt betűvel)

Világtörténelem	Nemzetközi gazdasági rendszer	Háborús bűnök és büntetőeljárások	Nemzetközi emberi jogi rendszer
<p>1940-es évek</p> <p>A második világháború véget ér. Az Egyesült Nemzetek és a Nemzetközi Bíróság (ICJ) létrehozása (1945).</p> <p>India elnyeri függetlenségét (1947); Megkezdődik a dekolonizáció.</p>	<p>A Nemzetközi Kereskedelmi Szervezet előfutáraként elfogadott Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (1947)</p> <p>A Nemzetközi Kereskedelmi Szervezet alapokmányát az Egyesült Államok elutasította (1950)</p>	<p><i>Nürnbergi perek (1945-6)</i></p> <p><i>Tokiói perek (1946-8)</i></p> <p>Egyezmény a népirtásról (1948)</p> <p>A Nemzetközi Jogi Bizottság javaslatot tesz a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozására (1948)</p>	<p>Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa által létrehozott ENSZ Emberi Jogi Bizottsága, amely a normák meghatározására összpontosít (1947)</p> <p>Amerikai és ENSZ-nyilatkozatok az emberi jogokról (1948)</p> <p>Az emberi jogok európai egyezménye (1950)</p>
Beköszönt a hidegháború			
<p>1950-es évek</p> <p>Beköszönt a hidegháború</p> <p>A dekolonizáció politikai lendületet kap, amelyet részben a hidegháborús rivalizálás táplál</p>	<p>A Szén- és Acélközösség részeként alapított Európai Bíróság (EB) (1952)</p> <p>Elutasítják az európai politikai és védelmi közösségekről szóló szerződéseket (1954)</p> <p>A Római Szerződés létrehozza az Európai Gazdasági Közösséget, kiterjesztve az EB hatáskörét (1958)</p>	<p>Eichmann-per Jeruzsálemben (1961- 2)</p> <p>A treblinkai és auschwitz gárdanémet perei (1960-as és 1970-es évek)</p>	<p>Az Emberi Jogok Európai Bizottsága megkezdte működését (1954)</p> <p>Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB)</p> <p>Létrehozva (1958)</p> <p>Megalakul az Emberi Jogok Amerika-közi Bizottsága (1959)</p> <p>Számos ENSZ emberi jogi egyezmény létrehozása az 1960-as években.</p> <p>Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága megkezdte az emberi jogi jogsértések kivizsgálását és jelentését (1967)</p> <p>Amerikai egyezmény az emberi jogokról (1969), amely jegyzőkönyvet tartalmaz az Amerika-közi Bíróság létrehozásáról</p>
<p>1960-as évek</p> <p>Polgárjogi mozgalmak</p> <p>Függetlenségi háborúk a volt gyarmatok között</p>	<p>Az EB jogi forradalma az EB <i>Van Gend en Loos</i> ítéletével kezdődik (1963)</p> <p>A GATT nem kötelező vitarendezési</p>		

<p>1970-es évek</p> <p>Kelet-nyugati enyhülés; Brandt <i>Ostpolitik</i> (1970), Nixon Kínába megy (1972)</p> <p>Új Nemzetközi Gazdasági Rendszer indul (1973-4)</p>	<p>rendszerének kodifikációja/reformja (1966)</p> <p>Benelux bíróság létrehozása (1974)</p> <p>Az Egyesült Államok kereskedelmi törvénye létrehozza a 301. szakasz szerinti mechanizmust, amely egyoldalú szankciókat ír elő a "tiszteletlen" kereskedelmi gyakorlatokra (1974)</p>	<p>első My Lai mészárlás Vietnamban (1968)</p> <p>William Calley az egyetlen amerikai katona, akit elítéltek a májusi Lei-mészárlásban játszott szerepe miatt (amerikai katonai bíróság, 1971).</p> <p>Kambodzsai gyilkos mezők (1975-1979)</p>	<p>Olaszország, Svájc, Franciaország elfogadja az EJEB tekintélyét (1973-5)</p> <p>Chile emberi jogi visszaélései, Argentína piszkos háborúja (1974-1978)</p> <p>A Carter-kormány (USA) az emberi jogokat az amerikai külpolitika középpontjába helyezi, támogatja az Amerikai Egyezmény ratifikálását (1977-81)</p>
<p>1980-as évek</p> <p>Gorbacsov-korszak reformjai a szovjet blokkban (Peresztrojka és glasznoszty)</p> <p>III. tengerjog aláírása (1982); Az Egyesült Államok nem hajlandó aláírni az egyezményt, késleltetve annak végrehajtását</p> <p>A berlini fal leomlik (1989), a hidegháború véget ér</p>	<p>Létrehozva az Andok Bíróságát (ATJ) (1984)</p> <p>Megkezdődnek az uruguayi forduló tárgyalásai a GATT rendszerében (1986)</p>		<p>Létrehozták az Emberi Jogok Amerika-közi Bíróságát (IACHR) (1979)</p> <p><i>Filartiga kontra Pena Irala:</i> Az Egyesült Államok szövetségi fellebbviteli bírósága feltámasztja az 1789-es igazságszolgáltatási törvény részét képező Alien Tort Claims Act-et, hogy megtalálja az Egyesült Államok szövetségi joghatóságát az Egyesült Államok területén kívül elkövetett emberi jogi jogsértések esetén (1980).</p> <p>Az Emberi Jogok Afrikai Chartájának aláírása (1981)</p>

A hidegháború véget ér			
1990-es évek	Maastrichti Szerződés és az Európai Unió és jogrendszerének reformja (1992), az EU bővítése.	Kitör a háború Jugoszláviában (1991).	
Washingtoni konszenzus (USA, IMF, Világbank) a gazdaságpolitikáról (1990-es évek)	A Független Államok Közösségének Gazdasági Bírósága (ECCIS) létrehozása (1993)		A belga parlament elfogadja az "egyetemes joghatóságról szóló törvényt" (1993)
Sikertelen ENSZ-beavatkozás Szomáliában (1992)	Az Európai Szabadkereskedelmi Térség bíróság elé kerül az EU-val (EFTAC) kötött megállapodás részeként (1992)		
	A Közép-amerikai Bíróság feltámadt (1994)	A volt Jugoszláviával foglalkozó nemzetközi büntetőtörvényszék (ICTY) (1993)	Az EJEB reformja (1994-ben aláírt 11. jegyzőkönyv).
	A Kereskedelmi Világszervezet (WTO) új kötelező vitarendezési rendszere (1994)	Ruandai népirtás (1994)	
	A Nyugat-afrikai Gazdasági és Monetáris Unió Bíróságának (WAEMU) létrehozása (1994)	Ruandai Nemzetközi Törvényszék (ICTR) (1994)	Augusto Pinochet spanyol kiadatási kérelme az emberi jogok megsértése miatt (1998)
Az EU és az Európa Tanács első hidegháború utáni bővítése (1995)	Kelet- és Dél-afrikai Közös Piac Bírósága (COMESA) (1994)	A Nemzetközi Büntetőbíróság római statútumának aláírása (1998)	Az Európai Bizottság megszűnt és hatályba lép az EJEB megreformált rendszere (1998)
	Az andoki jogrendszer reformja (1996. évi Cochabamba-jegyzőkönyv)		Az Afrikai Egységszervezet megállapodik az Emberi Jogok és a Népek Jogainak Afrikai Bíróságának létrehozásáról (1998)
Végül létrejött a Nemzetközi Tengerjogi Bíróság (1996)	Az Afrikai Társasági Jogharmonizációs Szervezet (OHADA) közös bírósága és választottbírósága (1997)	<i>Kelet-Timor, Koszovó és Sierra Leone hibrid nemzetközi büntetőtörvényszékei</i> (1999-2001)	
2000-es évek	A Közép-afrikai Gazdasági és Monetáris Unió Bíróságának létrehozása (2000)	A 2002. július 1-je után elkövetett bűncselekményekre hatáskörrel rendelkező Nemzetközi Büntetőbíróság (NBB) (2002)	Az Amerika-közi Emberi Jogi Bizottság úgy határoz, hogy minden megoldatlan ügyet az IACtHR elé terjeszt (2001)
A globalizáció kora	A Kelet-afrikai Közösség Bírósága (EACJ) (2001)		
Támadás az Egyesült Államok világkereskedelmi tornyai ellen (2001)	Karibi Bíróság (CCJ) (2001)		Az ECOWAS Bíróság joghatóságot szerez emberi jogi kérdésekben, beleértve a perek kezdeményezéséhez való magánhozzáférést (2005)
	Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége		

<p>Javasolt az Afrikai Bíróság és az ACtHPR összevonása.</p>	<p>(ECOWAS) Bírósága (2001)</p>		<p>Létrehozták az Emberi Jogok és a Népek Jogainak Afrikai Bíróságát (ACtPHRs) (2005).</p>
<p>Az EU és az Európa Tanács bővítése a volt szovjet államokat is érinti (2004, 2007)</p>	<p>Déli Közös Piac (MERCOSUR) (2002)</p>		
	<p>A Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége (ASEAN) vitarendezési rendszerének elfogadása (2004)</p>		<p>Az ECOWAS bíróság egy sor emberi jogi ítéletet hozott az újságírók letartóztatásáról és kínzásáról, a modern rabszolgaságról Afrikában és az ingyenes közoktatáshoz való jogról (2008–9)</p>
	<p>Létrehozva a Dél-afrikai Fejlesztési Közösség Bíróságát (SADC) (2005)</p>		<p>Az ACtPHR meghozza első ítéletét, amelyben tagadja hatáskörének elfogadhatóságát (2009)</p>

1. kritikus pont: A második világháború és a hidegháború kezdete

A második világháború előtt volt néhány nemzetközi bíróság, köztük a Közép-amerikai Bíróság (1907-1917) és az Állandó Bíróság (1922-1946). Ezek a korai előfutárok főként azt sugallták, hogy az államok közötti viták többségét nem lehet hatékonyan megoldani a bíróságon. A Közép-amerikai Bíróság tíz ügyet tárgyalta az alapító szerződés lejárta előtt. Az Állandó Bíróság 32 kötelező erejű ítéletet hozott a 66 felvetett peres és tanácsadói ügyben. A politikai feszültségek növekedésével azonban egyre világosabbá vált, hogy az államok nem hajlandók jelentős vitákat az Állandó Bíróság elé vinni megoldásra. Fénykorában negyvenhárom állam fogadta el az Állandó Bíróság opcionális joghatóságát, de végül csak 29 állam volt hajlandó alávetni magát a Bíróság hatáskörének. Amikor Németország és Japán 1935-ben kilépett a Ligából, a Liga intézményeinek használatára irányuló folyamatos erőfeszítések egyre fantáziadúsabbnak tűntek (Allain, 2000). Az Egyesült Nemzetek rendszerében megtalálhatók a Nemzetek Szövetségét lelkesítő jogi és politikai koncepciók maradványai, és a Nemzetközi Bíróság (ICJ) sok tekintetben feltámasztotta az Állandó Bíróságot. De az elvárások ezúttal alacsonyabbak voltak. A régi nemzetközi jogi meggyőződések hiteltelensége a hidegháborúval kombinálva azonban egy korlátozottabb nemzetközi jogi megközelítést tett vonzóvá.

A második világháború rémtettei hajlandóságot, ha nem vágyat keltek abban, hogy nemzetközi bíróságokkal kísérletezzenek. A második világháború szövetséges győztesei nem akarták megismételni az első világháború hibáját azzal, hogy kollektív megtorlást folytattak minden német ellen, ezáltal újra generálva azokat a sérelmeket, amelyeket Hitler hatalomra jutásakor kihasználta. A szövetségesek arra is törekedtek, hogy világos különbséget tegyenek Joszif Sztálin szovjet elnök gyorsított kivégzési/politikai perbeli megközelítései között. A nürnbergi törvényszékek jogi és jogi eljárásokat alkalmaztak arra, hogy bizonyos németeket felelősségre vonjanak bizonyos bűncselekményekért.

A tokiói perek megismételték ezt a stratégiát, bár a japán nacionalisták felbujtásával kapcsolatos aggodalmak ahhoz a döntéshez vezettek, hogy nem indítanak eljárást Japán háborús császára ellen.⁷ A nyugati jogászok és politikusok körében a nürnbergi pereket nagyon fontos sikernek tekintették, mivel felnyitották a németek szemét a második világháború atrocitásaira, meggyőzték a németeket arról, hogy a tényleges háborús bűnösöket bíróság elé állítják és viszonylag tisztességesen kezelik (Shklar, 1964: II. rész), és segítette a második világháború történelmi emlékezetének felépítésében (Savelsberg és King, 2007). De a perek messze voltak attól, amire az idealista nemzetközi jogászok törekedtek. Jogi szempontból problematikus volt az az elképzelés, hogy az alperesek

⁷ A nürnbergi törvényszékeknek is voltak előzményei, de a nürnbergi perek jelentik az első teljes körű nemzetközi erőfeszítést a háborús bűnök üldözésére. Az előzményekről, valamint a nürnbergi és tokiói perekéről bővebben lásd: (Bass, 2000).

olyan bűncselekményekért vonhatók felelősségre, amelyek jogilag nem léteztek. Csak Nürnberg után hoztak törvényt annak érdekében, hogy a jövőbeli tárgyalások ne sértsék meg a "nincs büntetés törvény nélkül" alapvető tisztességes eljárás fogalmát. Politikailag problematikus volt, hogy csak Németország háborús bűneit (és a tokiói perben a japánok bűneit) üldözték. Ráadásul a vádemelés rendkívül szelektív volt abban a tekintetben, hogy mely szereplőket és bűncselekményeket üldözték, ami sokak számára azt sugallja, hogy a nürnbergi és a tokiói per a győztes igazságszolgáltatásának újabb példája volt (Bass, 2000: 5. fejezet).

Az ilyen kritikák ellenére a nürnbergi perek vélt sikere a háborús bűnök kezelésében hozzájárult ahhoz a döntéshez, hogy az új Nemzetközi Bíróság joghatóságot kapjon a népirtás büntetésének megelőzéséről és büntetéséről szóló egyezmény végrehajtásának elősegítésére.⁸ Ez a döntés ellentmondásosnak bizonyult, mivel számos ország ratifikálta a népirtásról szóló egyezményt az aláírásukhoz kapcsolódó fenntartásokkal és nyilatkozatokkal. A legtöbb fenntartást kiváltó záradék az a megállapodás volt, hogy a vitákat a Nemzetközi Bíróság elé terjesztik.⁹ Az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) Emberi Jogok Nyilatkozata hasonlóan ellentmondásos volt. Sok kormány nem volt hajlandó beleegyezni semmibe, ami túl konkrét vagy jogilag kötelező érvényű, így a Nyilatkozat a Közgyűlés által elfogadott puha jogi törekvési nyilatkozattá vált. Még ez a nem kötelező erejű nyilatkozat is túl sok volt néhány állam számára; az ENSZ Emberi Jogi Nyilatkozatát 48 igen szavazattal, 0 ellenszavazattal és nyolc tartózkodással fogadták el, amelyek többnyire a szovjet blokk államaiból érkeztek.¹⁰ Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága 1947-es létrehozásától 1967-es megalakulásáig és átnevezéséig az emberi jogok előmozdítására és az államok szerződéseinek kidolgozásában való segítésére összpontosított, nem pedig a jogsértők kivizsgálására vagy elítélésére.

Az Európa Tanács megdöbbenve az emberi jogok előmozdítására irányuló korlátozott nemzetközi erőfeszítésektől, és el akarta határolni az emberi jogok védelmének nyugat-európai megközelítését a keleti szovjet gyakorlattól, úgy döntött, hogy létrehozza saját emberi jogi rendszerét (Madsen, 2009). Legtöbb

⁸ A népirtás büntetéséről és megelőzéséről szóló egyezmény, amelyet a 260. (III) A. sz. határozat fogadott el.

Az ENSZ Közgyűlése 1948. december 9-én. A IX. cikk kimondja: "A Szerződő Felek közötti, a jelen Egyezmény értelmezésével, alkalmazásával vagy teljesítésével kapcsolatos vitákat, beleértve azokat is, amelyek valamely államnak a népirtásért vagy a III. Cikkben felsorolt bármely más cselekményért való felelősségére vonatkoznak, a vitában részt vevő bármely Fél kérésére a Nemzetközi Bíróság elé kell terjeszteni."

⁹ A IX. cikkel kapcsolatban 27 fenntartás volt: Albánia, Algéria, Argentína, Bahrein, Banglades, Belarusz, Bulgária, Kína, Cseh Köztársaság, Magyarország, India, Malajzia, Mongólia, Marokkó, Fülöp-szigetek, Lengyelország, Románia, Orosz Föderáció, Ruanda, Szingapúr, Szlovákia, Spanyolország, Ukrajna, USA, Venezuela, Vietnam és Jemen. 1989 és 1999 között ezen országok közül tizenegy megszüntette fenntartásait a Nemzetközi Bíróság hatáskörével kapcsolatban a szerződéssel kapcsolatos viták rendezésére. A következő legtöbb fenntartás (13) a szerződésnek az önkormányzattal nem rendelkező területekre való alkalmazhatóságával volt kapcsolatos. Lásd: <http://www.preventgenocide.org/law/convention/reservations/> hozzáférés: 2011. május 20.

¹⁰ ország tartózkodott: Belorusszia, Csehszlovákia, Lengyelország, Ukrajna, Szovjetunió, Jugoszlávia, Dél-Afrika és Szaúd-Arábia. Lásd: <http://www.un.org/rights/HRToday/declar.htm> hozzáférés: 2011. május 20.

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének megalkotói közül az *Európai Mozgalom tagjai voltak*, egy olyan csoporté, amely számos korábbi antifasiszta ellenállót és a náci kollaboránsok nemzeti tisztogatását felügyelő kormányzati tisztviselőt foglalt magában. Az *Európai Mozgalom* egy robusztus nemzetközi felügyeleti rendszert képzelt el, amely megkongathatja a vészharangot, ha az európai kormányok elindulnak az autoriter fasizmus felé vezető úton (Bates, 2011: 44-76).

Az EJEB jogi építészeinek álmait azonnal mérsékelték az állami szuverenitással kapcsolatos aggályok. Számos ország nem akart nagymértékben független nemzetközi felügyeleti mechanizmust, ezért a Bizottság hivatalos megbízatása a békés megbékélést helyezte előtérbe a végrehajtási intézkedésekkel szemben (Robertson és Merrills, 1994: 5-12, 295-296). Az államok opcionálissá tették továbbá az egyének azon jogához való hozzájárulást, hogy petíciót nyújthassanak be a Bizottsághoz, valamint hogy a Bizottság az EJEB elé terjeszthesse ügyeit. Henry Schermers megfogalmazta a dilemmát:

Az emberi jogok megfelelő védelméhez nemzetközi felügyeleti szervekre van szükség. Ez azonban a nemzeti szuverenitás újabb megsértése lenne. A nemzeti bíróságok felsőbbrendűségét csökkentené, ha egy nemzetközi szerv kritizálhatná bírósági döntéseiket. Sok állam számára ez túl messzire ment. Az emberi jogok védelmére irányuló Európa-közi elkötelezettség elfogadható volt, de az egyezményt felügyelő európai bíróság aláásná az állam szuverenitását, és nem lenne általánosan elfogadott (Schermers, 1999: 822).

Eredetileg csak Svédország, Írország, Dánia, Izland, Németország és Belgium fogadta el az EJEB kötelező joghatóságát, és csak Svédország, Írország és Dánia fogadta el az egyéni petíció benyújtásának jogát. Ráadásul ezen elfogadások egy része ideiglenes volt, egyszerre csak néhány évre szólt. Az, hogy Franciaország és Nagy-Britannia nem járult hozzá az egyéni petíció jogához vagy az EJEB tekintélyéhez, csökkentette azt az érzést, hogy Európa egésze komolyan elkötelezte magát egy erős regionális emberi jogi rendszer mellett (Robertson és Merrills, 1994: 13-14). Az európai emberi jogi rendszer politikailag törekeny jellege arra készítette az Európai Emberi Jogi Bizottságot, hogy nagy óvatossággal járjon el. Az első években az Európai Emberi Jogi Bizottság elsősorban politikai testületként működött, amely korlátozta az EJEB által tárgyalt ügyek típusait. 1954 és 1961 között a Bizottsághoz benyújtott 1307 kérelem kevesebb mint fél százalékát nyilvánították elfogadhatónak (Schermers, 1999: 825) – így működésének első tíz évében az EJEB mindössze 7 ügyben hozott ítéletet.¹¹

A Bizottság bátortalan megközelítése az emberi jogok felügyeletével kapcsolatban csalódást okozott a jogi idealistáknak, és vitathatatlanul annak a jele, hogy a háború utáni nemzetközi jogi megközelítések nem sokat érnek el

¹¹ Az ügyek áttételére vonatkozó bizottsági határozatokat alakító tényezőkről lásd: (Greer, 2006: 33–98, Robertson és Merrills, 1994: 264–74, 300–1)

többet, mint amit a két háború közötti nemzetközi jog elért. Míg a Bizottság óvatosságának célja az volt, hogy megnyugtassa a tagállamok kormányait arról, hogy a nemzetközi felügyelet nem lesz mélyen veszélyeztetni a szuverenitást (Schermers, 1999), 1974-ben az európai emberi jogi rendszer a kudarc szélére került. Az Európai Bizottság és a Bíróság intézkedéseivel kapcsolatos nemtetszésének jelzéseként az Egyesült Királyság két évre rövidítette a Bíróság hatáskörének elfogadását, és azt javasolta, hogy lépjen vissza az egyéni petíciós jogtól. Ugyanakkor a belpolitikai erőfeszítések Olaszországban, Svájcban, Görögországban és Franciaországban csúcsondultak ki, elfogadva az EJEK joghatóságát, és az EJEK számos fontos ítéletet hozott, amelyek megerősítették az emberi jogok európai jogának tárgyát és célját. Edward Bates azt állítja, hogy ami majdnem összeomlásnak tűnt, végül az európai emberi jogi rendszer ébredése volt, egy fordulópont, ahol Európa az EJEK-vel kapcsolatos ambivalens aggodalomból áttért az EJEK felhatalmazásának elfogadására vonatkozó felelősségbe, hogy demonstrálja elkötelezettségét a liberális demokratikus eszmék iránt (Bates, 2011: 277-318).

Európa másik megközelítése a nemzetközi bűnüldözésben a második világháború utáni korszakban a Szén- és Acélközösség volt. Az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK) megalapításának fő mozgatórugója az az aggodalom volt, hogy az Egyesült Államok vissza kívánja adni Németországnak a szén- és acélipara feletti teljes szuverenitását. Franciaország, Olaszország, Belgium, Hollandia és Luxemburg attól tartott, hogy Németország kihasználja a szén és acél terén meglévő dominanciáját, versenyhátrányba hozva szomszédait egy olyan időszakban, amikor újjá kell építeniük iparukat és gazdaságukat (Gillingham, 1991). Az ESZAK magában foglalta az Európai Bíróságot (EB), amelyet részben azért adtak hozzá, hogy ellenőrzést hozzanak létre arra az esetre, ha a Főhatóságot az erősebb tagállamok uralnák (Boerger-De Smedt, 2008). Az ESZAK EB-je kötelező hatáskörrel és magánhozzáférréssel rendelkezett, hogy az egyének megtámadhassák a főhatóság vitathatóan jogellenes intézkedéseit.

Az *Európai Mozgalom* az európai integrációs erőfeszítéseket is támogatta. A mozgalom tagjai azt remélték, hogy az ESZAK lesz a további integrációs törekvések kiindulópontja. Az európai föderalisták azt képzelték, hogy az európai emberi jogi rendszer egy nagyobb föderális Európa részévé válik, amely az Európai Alkotmány és az Európai Alkotmánybíróság legfelsőbb fennhatósága alatt egyesül (Friedrich, 1954: bevezetés). A két csoport jövőképe felé tett első lépések az Európai Politikai Közösség és az Európai Védelmi Közösség chartáinak kidolgozása voltak. A szuverenitással kapcsolatos aggályok ismét felmerültek, amikor a francia parlament 1954-ben elutasította az Európai Védelmi Közösséget. Ebben az értelemben az Európai Gazdasági Közösséget (EGK) létrehozó 1958-as Római Szerződés nagy csalódás volt (Milward, 1992: 186-223). A

A Római Szerződés az ESZAK Főhatóságát Bizottságra keresztelte át (nem tévesztendő össze a teljesen különálló Emberi Jogi Európai Bizottsággal). Az EGK Bizottsága nem dönthetett az európai szabályok állami vagy szilárd betartásáról, hanem felhatalmazást kapott arra, hogy az állami jogsértéseket az Európai Bíróság elé vigye, amely kimondhatta, hogy egy tagállam "nem teljesítette a Római Szerződésben vállalt kötelezettségeit". Egy ilyen nyilatkozat nagyrészt foghíjas volt, mivel semmilyen jogorvoslatot nem kapcsoltak az európai jog megsértésének az Európai Bíróság általi megállapításához.

Az európai mozgalom *aktivistái számára* mind a Római Szerződés, mind az emberi jogok európai egyezményének jogrendszere csaldás volt. Az állami szuverenitással kapcsolatos aggodalmak felhígították a megállapodásokat, és csak az integráció és a szupranacionalizmus iránti minimalista elkötelezettség maradt. Az integráció rajongói ezután további döbbenettel figyelték, ahogy De Gaulle francia elnök 1959-ben hivatalba lépett, és sikeres teljes körű támadást vezetett az EGK nemzetek feletti elemei ellen, amely a vitathatatlanul illegális "luxemburgi kompromisszumban" csúcsosodott ki, ahol a minősített többségi szavazásra való áttérést kötelezővé tevő szerződést politikai megállapodás kisiklatta (Hoffmann, 1966). De Gaulle erőfeszítései a már meglehetősen korlátozott európai szupranacionális struktúrák lebontására arra készítették az aktivistákat, hogy az európai integráció előmozdítására irányuló jogi stratégiához forduljanak (Cohen, 2007). Mivel ilyen kevés ország fogadta el az EJEB hatáskörét, az EB jogi tevékenységük középpontjába került.

A tudósok a "forradalom" kifejezést használják annak jellemzésére, hogy mi történt. Alapvetően az 1960-as években az EB számos olyan jogi döntést hozott, amelyek elutasították a létező nemzetközi jogi doktrínát, és bátran kijelentették az európai jog legfőbb tekintélyét a nemzeti jogrendekben (Stein, 1981, Weiler, 1991). Ma már tudjuk, hogy az európai mozgalom tagjai, akik segítettek az európai integráció törvényei iránt elkötelezett vagy csupán érdeklődő jogászok, bírák és tudósok egyesületeinek megalapításában, ösztönözték ezeket a forradalmi döntéseket. Az európai jogász érdekképviseleti mozgalmak próbapereket találtak, és jogi hatalmi pozícióikat az európai jogi integráció ügyének előmozdítására használták (Alter, 2009: 4. fejezet, Rasmussen, 2010, Vauchez, 2010). Az 1960-as években az EB forradalmi ítéletei többnyire diktátumok voltak, de az 1970-es években váltak mérvadóvá, amikor az ügyvédek és a nemzeti bíróságok kiigazították a nemzeti jogi doktrínát, hogy beépítsék az EB radikális jogi doktrínáját (Alter, 2001).

Sokkal többet lehetne mondani erről a forradalomról, de a lényeg az, hogy megváltoztatta az Európai Közösség végrehajtási rendszerének működését. Mind az EGK, mind az Emberi Jogok Európai Egyezménye esetében a fő végrehajtóknak a politikailag ellenőrizhetőbb nemzetek feletti bizottságoknak – az EGK Bizottságnak és az Európa Tanács

Emberi Jogi Bizottság. Az 1960-as években mindkét Bizottság érthető módon tiszteletben tartotta a nemzeti kormányok aggályait. Az EB jogi forradalma azonban magánjogi peres feleket használt fel az európai jognak való állami megfelelés nyomán követésére, a nemzeti bíróságokat pedig a közösségi jogi kötelezettségek kulcsfontosságú végrehajtóira. Annak lehetővé tétele, hogy a magánjogi peres felek megtámadhassák a vitathatóan jogellenes nemzeti politikákat a nemzeti bíróságok előtt felvetett ügyekben, befolyásolta a felvetett ügyek számát és típusát. A magánperes felek olyan ügyeket folytattak, amelyeket a Bizottság politikai aggályok miatt ejtett, és a magánperes felek bátran megfogalmazták kihívásaikat. A nemzeti bírósági végrehajtás végül számos előnnyel járt. Az EB ítéleteinek figyelmen kívül hagyása kevés nemzetközi költséggel járt, de a nemzeti bírósági ítéletek figyelmen kívül hagyása politikailag nehezebb volt (Burley és Mattli, 1993, Weiler, 1992).

A nemzeti bíróságok az európai jog megsértése esetén ugyanazokat a jogorvoslatokat alkalmazhatják, mint amelyek a nemzeti jog megsértése esetén léteznek. Másutt pontosan kifejttem, hogy az előzetes döntéshozatali eljárás EB általi átalakítása hogyan kényszerített változást az európai kormányokra, annak ellenére, hogy egyértelműen idegenkedtek a robusztus nemzetközi bírósági felügyelettől (Alter, 1998).

Nagyjából akkor, amikor az EB megfeszítette új jogi erejét (1980-as évek), az Emberi Jogok Európai Bizottsága több ügyet engedett az EJEK elé vinni. Schermers elmagyarázza, hogy "az évek során a Bizottság kritikusabbá vált a kormányok viselkedésével szemben. 1993-ban már nem állt fenn annak ésszerű kockázata, hogy a tagállamok nem újítják meg az egyéni petíció benyújtásához való jogot, vagy hogy kilépnek az egyezményből. A tagállamok közvéleménye és az Európa Tanács nem fogadna el egykönnyen egy ilyen lépést" (Schermers 1999: 825).

Európa szupranacionális jogrendszereinek átalakulása a nemzetközi bíróságok új formáját hozta el a világba, egy olyan európai modellt, amelyben a nemzetközi bíróság hatásköre beágyazódik a nemzeti jogrendekbe, és ahol a nemzetközi bíróságok képesek a nemzetközi megállapodások nagyobb mértékű betartását elérni (Helfer és Slaughter, 1997). Az európai nemzetközi igazságszolgáltatási modellel természetesen jelentős szuverenitási költségek járnak. Mivel az Európai Gazdasági Közösség törvényei és jogrendszere a nemzeti jogrendek részét képezi, a peres felek az EB-hez fordulhatnak olyan társadalmi, gazdasági és politikai célok elérése érdekében, amelyek csak távolról kapcsolódnak a kereskedelem megkönnyítéséhez (Harlow és Rawlings, 1992). A peres felek az EJEK-hez mint egyfajta európai alkotmánybírósághoz fordulhatnak.

A nemzeti szinten beágyazott európai jogrendszerek alulról felfelé történő felépítése három évtizedet vett igénybe. Az 1960-as években az EB jogi forradalma elsősorban jogi doktrína kérdése volt. Csak

az 1970-es években az EB politikai visszhangú és következményekkel járó ítéleteket kezdett kiadni.¹² Az 1980-as évekre a politikusok az EB aktivizmusára panaszkodtak, és elvesztették szuverenitásukat. De ekkorra az európai vezetők is aggódni kezdtek amiatt, hogy az Egyesült Államok és Japán gazdasági versenye veszélyezteti az európai "beágyazott liberális" gazdasági rendszert (Ruggie, 1983). Az európai jogrendszer vélt túlkapasainak megfékezése csapást jelentene az európai integrációra abban a pillanatban, amikor a nemzeti kormányok az európai integrációt az európai gazdaságok nemzetközi versenyképességének központi eszközeként fogadják el (Hanson, 1998).

Ebben az időben és egy kontinenssel arrébb Latin-Amerika elkezdte felkarolni a nemzetközi bíróságokat. Az 1970-es években Latin-Amerika katonai diktatúrái súlyos emberi jogi jogsértéseket követtek el, beleértve az emberrablásokat, kínzásokat és eltűnéseket (Sikkink, 2004). Válaszul ezekre a jogsértésekre, az Amerikai Államok Szervezete úgy döntött, hogy végre kibővíti meglévő emberi jogi rendszerét egy bíróság hozzáadásával. Az Amerika-közi bíróság építészeti leírásait az Emberi Jogok Európai Bíróságának modelljét, beleértve a Bíróság hatáskörének opcionális jellegét (Cavallaro és Brewer, 2008: 778-781). 1979-ig tartott, és Jimmy Carter kormányában az emberi jogi aktivisták nyomására, amíg elég állam ratifikálta a megállapodást, elfogadva az Amerika-közi Bíróság hatáskörét. Eközben az 1970-es évek végén az Andok Szerződés országai (Kolumbia, Ecuador, Bolívia, Venezuela és Peru) is úgy döntöttek, hogy újra elkötelezik magukat a gazdasági integráció mellett, és egy bírósággal egészítették ki gyengélkedő integrációs rendszerüket. Az Andok Közösség lemásolta az EB modelljét, remélve, hogy utánozni tudja annak sikerét a kollektív szabályok nagyobb mértékű betartásának ösztönzésében (Alter, Helfer és Saldias, 2011).

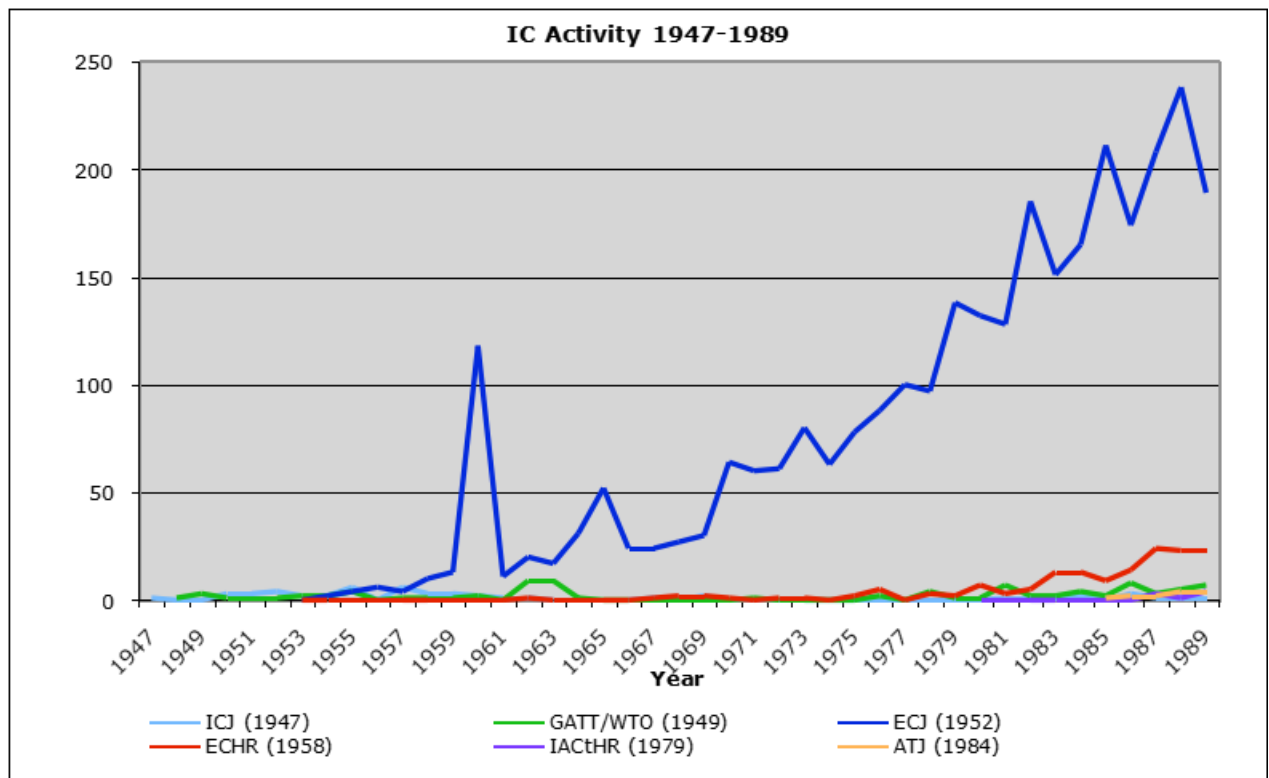
A nyugati kereskedelmi rendszernek volt egy vitarendezési mechanizmusa is, amelyet a második világháború utáni időszakban hoztak létre. Ez a mechanizmus informálisan indult, mivel az államok arra számítottak, hogy az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezményt (GATT) egy formálisabb Nemzetközi Kereskedelmi Szervezet váltja fel. A Nemzetközi Kereskedelmi Szervezet alapokmányának tervezete meghatározott mechanizmust tartalmazott a viták megoldására, és azt vizionálta, hogy végső soron az ICJ megoldhatja a vitákat. De miután az Egyesült Államok legyőzte a havannai egyezményt, az államok maradtak a GATT-ban, amely nem rendelkezett hivatalos vitarendezési rendszerrel (Dunoff, 2009: 327-333). A diplomaták az 1950-es és 1960-as években informális rendszert építettek ki a viták megoldására, amely idővel egyre formalizáltabbá vált. A GATT korai vitarendezési rendszere lehetővé tette az államok számára, hogy közvetítést kezdeményezzenek, majd vizsgálóbizottságot kérjenek

¹² A Benelux államok szintén ebben az időben hoztak létre egy bíróságot a Benelux rendeletekkel kapcsolatos olyan kérdések megválaszolására, amelyek kívül estek az EB hatáskörén.

szakértők ítéletének meghozatalához. Az alperes államoknak azonban bele kellett egyezniük a vizsgálóbizottság megalakításába és a testület döntésének elfogadásába. Amikor a fejlődő országok arra törekedtek, hogy a rendszert hasznosabbá tegyék saját maguk számára azáltal, hogy pénzügyi jogorvoslatokat hoztak létre, és lehetővé tették a jogorvoslatot akkor is, ha egy ország nem vett részt az eredeti ügyben, Európa és az Egyesült Államok felhagyott a GATT rendszer használatával. 1965 és 1980 között mindössze kilenc vita jutott el odáig, hogy a testület hivatalos döntését elfogadják (Hudec, 1993: 31-34). A GATT vitarendezési rendszerével kapcsolatos frusztráció az 1970-es években növekvő amerikai kereskedelmi hiánnyal párosulva provokálta ki az Egyesült Államok 1974. évi kereskedelmi törvényének elfogadását. E törvény 301. szakasza értelmében az Egyesült Államok kereskedelmi képviselőjének (USTR) üldöznie kellett más államok tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatait. A Section 301 rendszer (amelyet az 1990-es években Super 301 néven indítottak újra) jobban kiváltotta a neheztelést, mint a megoldhatatlan kereskedelmi nézeteltérések megoldását (Noland, 1997). Az Egyesült Államok azonban azt kifogásolta, hogy a GATT-rendszernek nincs más hatékony eszköze a kereskedelmi partnerei által folytatott "tiszteségtelen kereskedelem" kezelésére. Az Egyesült Államok 301. szakaszának innovációja ösztönözte a magán-közsféra partnerségek létrehozását, ahol a cégek együttműködtek a kormányokkal a nemzeti kereskedelmi akadályok azonosításában és megkérdőjelezésében. Ennek az amerikai modellnek az észlelt sikere arra készítette más országokat, hogy saját rendszereket hozzanak létre a magán-közsféra partnerségek számára, amelyek célja a nemzetgazdaságok liberalizálása (Shaffer, 2003).

Az 1980-as évek közepére így állandó nemzetközi bíróságok működtek Európában és Latin-Amerikában. Az EB egyre aktívabbá vált az európai jog végrehajtójaként az Európai Bizottság által felvetett ügyekben és a nemzeti bírósági hivatkozásokon alapuló ítéletekben. Az EB tapasztalatai azt sugallták, hogy a nemzetközi bíróságok talán szélesebb körű politikai támogatásra találhatnának.

Ezzel szemben a többi létező nemzetközi jogrendszer még mindig meglehetősen korlátozott volt. A 301-es cikkely USA általi alkalmazása megújult érdeklődést váltott ki a GATT vitarendezési rendszerével való együttműködés iránt, már csak azért is, hogy elhárítsa és átirányítsa az amerikai egyoldalúságot. Sem az európai, sem a latin-amerikai emberi jogi rendszereket nem használták túl gyakran. Az Andok Bírósága 1984-ben nyitotta meg kapuit, de az 1980-as években is többnyire inaktív volt (Helfer és Alter, 2009). Az alábbi 4. ábra a hidegháború vége előtti meglévő jogrendszerekben a peres eljárások viszonylag alacsony szintjét mutatja. Az EB kötelező hatáskörével és jogi forradalmával egyértelműen kiugró a tevékenység szintje tekintetében. A kötelező joghatósággal nem rendelkező rendszerekben – a Nemzetközi Bíróságon, a GATT-ban, az EJE-ben és az IACTHR-ben – a peres eljárások aránya sokkal alacsonyabb volt. De már az 1980-as években is megfigyelhetők változások, amikor az EGK Bizottsága és az Emberi Jogok Európai Bizottsága úgy döntött, hogy él azzal a jogával, hogy több ügyet utaljon bíróságaihoz.

Binding Rulings Per Year

4. ábra: A Nemzetközi Bíróság, a GATT/WTO, az EB, az EJEB, az ATJ és az IACHR által kiadott kötelező erejű határozatok (alapítás a hidegháború végéig)

Ezen a ponton a hidegháború vége egy második kritikus pontot jelentett a nemzetközi bíróságok fejlődésében. A meglévő végrehajtási rendszereket megerősítették, és a nemzetközi bíróságok elszaporodtak.

2. kritikus pont: A hidegháború vége és a nemzetközi bíróságok globális elterjedése

A hidegháború vége hozzájárult a nemzetközi bíróságok megerősödéséhez és elterjedéséhez. A szovjet birodalom lebontása feloldotta azt a politikai dinamikát, amellyel a Szovjetunió és csatlósai blokkolták a globális multilaterális erőfeszítéseket és a nyugati intézményekben való tagságot. A szovjet pályáról menekülő országok siettek a Nyugat nemzetközi intézményeihez kötni magukat. A tagság és a jogi szabályok bővülésére számítva az államok gyorsan léptek a meglévő nemzetközi igazságszolgáltatási rendszerek régóta fennálló problémáinak kezelésére. Három kulcsfontosságú változás járult hozzá az állandó nemzetközi bíróságok elterjedéséhez. Először is, a GATT vitarendezési rendszerének a Kereskedelmi Világszervezetbe (WTO) való átmenet részeként megtárgyalt reformjai kötelezővé tették a legalizált vitarendezést, így most minden WTO-tag szembesült a WTO-n belüli pereskedés lehetőségével.

Ez a valóság, valamint az állami vezetésű gazdaságok érzékelt kudarca elősegítette a regionális kereskedelmi megállapodások terjedését, amelyek immár nemzetközi jogi mechanizmusokat is magukban foglaltak. Másodszor, az amerikai és európai bírák megnövekedett hajlandósága arra, hogy meghallgassák az emberi jogok és a háborús bűnök megsértését az újjáélesztett egyetemes joghatósági rendelkezések alapján, bevezette az emberi jogok megsértése miatti külföldi perek lehetőségét. Ez a lehetőség ösztönözte a regionális emberi jogi rendszerek létrehozását, hogy a helyi bírák foglalkozhassanak a visszaélésekkel. Harmadszor, a hidegháború utáni jugoszláviai konfliktus provokálta ki az ENSZ háborús bűnöket vizsgáló törvényszékének létrehozását. Ez a három esemény ösztönözte a jogi mobilizációt, és táplálta a nemzetközi igazságszolgáltatási rendszer nagyobb változásait. Ez a rész először a meglévő rendszerek hidegháború utáni megerősödését, majd a nemzetközi bíróságok elterjedését írja le világszerte.

A meglévő végrehajtási rendszerek megerősítése a hidegháború utáni időszakban

Bíróság	Év Reform	Jelentős tervezési változások
Európai Bíróság Igazságügy (EB)	1988, 1993, 2009	Elsőfokú Bíróság (TFI), amelyet 1988-ban hoztak létre az EB-re nehezedő nyomás enyhítésére, tárgyalja a munkaügyi vitákat és az Európai Bizottság elleni közvetlen kereseti ügyeket. A tárgyalja a munkaiügyi vitákat és az Európai Bizottság elleni közvetlen kereseti ügyeket. A Az ítéletek ellen az EB-hez lehet fellebbezni, így az EB fellebbviteli hatáskört szerzett 1989. A TFI joghatóságát 1993-ban, 1994-ben és 2004-ben kiterjesztették, lehetővé téve számára, hogy bizonyos kérdésekben az Európai Bíróság elé utalás. A Maastrichti Szerződés (1993) az Európai Bíróság ítéleteinek be nem tartása esetén alkalmazandó pénzügyi szankciók rendszere. A lisszaboni stratégia Szerződés (2009) hatáskört biztosít az Európai Bíróság számára bizonyos menekültügyi és büntetőügyekben.
Kereskedelmi Világszervezet (WTO)	1994	A WTO rendszere automatikussá teszi a vizsgálóbizottságok létrehozását, és egyhangú szavazást igényel a vizsgálóbizottsági jelentések elfogadásának megakadályozásához. Más szóval, a WTO rendszere kötelező joghatóság, ha a GATT-rendszer nem.
Andok Törvényszék Igazságügy (ATJ)	1996	A Cochabamba-reformok lehetővé tették a magánszereplők számára, hogy meg nem felelési pereket indítsanak felhívja az Andok Főtitkárságának figyelmét, és közvetlenül a

Míg az ICJ és a Benelux rendszer ugyanaz maradt, a többi meglévő nemzetközi jogrendszert a hidegháború utáni korszakban megreformálták. Az alábbi 5. táblázat összefoglalja a meglévő rendszerek legfontosabb intézményi változásait, amelyek mindegyikét úgy alakították ki, hogy növeljék a nemzetközi bíróságok kapacitását az állami meg nem felelés kezelésére. A változások időzítése a hidegháború végétől kezdődik. Az EB, az EJEB és a WTO rendszerei esetében a meglévő tagállamok a bővítésre készülve megváltoztatták rendszereiket a volt szovjet szatellitállamok bevonásával. Az ATJ, az IACthr, a MERCOSUR és az ECOWAS rendszerében bekövetkezett változások a WTO-tagság által előidézett változásokból, az európai és amerikai bíróságok más országokban elkövetett jogsértések elbírálására való fokozott hajlandóságából, valamint a transznacionális bírósági felügyelet iránti fokozott kormányzati toleranciából eredtek.

5. táblázat: IC-k jelentős tervezési változásokkal az idő múlásával

		az ATJ eleje. Ezzel a változtatással a Főtitkárság leküzdhetette az állam vonakodását a perindítástól, mivel a titkárság tisztviselői ezt egy módon elmondhatják az államnak vagy más, az ügy az ATJ elé kerülne.
Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB)	1998	A 11. jegyzőkönyv kötelezővé tette a Bíróság hatáskörét az Európa Tanács valamennyi tagja számára, és megszüntette a Bizottság szerepét abban, hogy ügyeket terjesszen az EJEB elé. Most a magánszereplők közvetlenül fellebbezhetnek az EJEB-hez, miután kimerítették a hazai jogorvoslatokat.
Amerika-közi Emberi Bíróság Jogok	2000 & 2001	2000-ben a Bíróság megváltoztatta eljárási szabályzatát, hogy lehetővé tegye a nem kormányzati szervezetek. 2001 előtt az Amerika-közi bizottságok úgy döntöttek, hogy többségi szavazás arról, hogy az ügyet az IACHR elé utalják-e vagy sem, és elfogultság volt az ügyek áttételével szemben. 2001-től az Amerika-közi Bizottság benyújtja a bírósági ügyek, amelyekben jogsértést állapított meg. Ezek a változások több esethez vezetnek utalt az IACtHR-hez.
Déli Közös Piac (Mercosur) (2002)	2002	Az Asuncióni Szerződés átmeneti rendszere létrehozta az államközi vitarendezés modelljét, ahol a megoldatlan hiányosságokat a politikai Közös Piaci Tanács elé terjesztették. Az Olivas-jegyzőkönyv lehetővé teszi az elégedetlen felek számára, hogy fellebbezést nyújtsanak be a vitához az állandó felülvizsgálati bírósághoz. Vita folyik ennek helyettesítéséről rendszer EB stílusú bírósággal.
Bíróság a gazdasági Közösség Nyugat-afrikai államok (ECOWAS)	2005	Az ECOWAS-bíróság, amelyet 1995-ben szerződéssel hoztak létre, de csak 2001-ben alakult meg, 2005-ben joghatóságot kapott az emberi jogok megsértése miatt. Magánszereplőket kaptak közvetlen hozzáférést az ECOWAS-bírósághoz az emberi jogok megsértésének kivizsgálása céljából, az a követelmény, hogy a magánszereplőknek először ki kell meríteniük a hazai jogorvoslati lehetőségeket.

Az Európai Közösség számára a rendszer reformjának ösztönzője az volt, hogy az EK-jognak és az EB határozatainak való megfelelés egyenetlen volt.¹³ Az európai jog tiszteletben tartásának javítása érdekében a tagállamok az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején egyszerűsítették a Bizottság által kezdeményezett, az európai jog érvényesítésére irányuló meg nem felelési eljárást, létrehozta az Elsőfokú Bíróságot az EB-re nehezedő növekvő ügyteher enyhítése érdekében, és pénzügyi szankciókkal egészítették ki az európai jogrendszert azon államokkal szemben, amelyek tartósan figyelmen kívül hagyják az EB határozatait (Tallberg, 2003: 54-91). Ez az új rendszer, valamint a common law *közösségi vívmányok* minden új tagállamra vonatkoztak.

Az európai emberi jogi rendszer számára a reformhoz a megoldatlan ügyek növekvő hátraléka adott lendületet. Az 1960-as és 1970-es években kevés európai kormány fogadta el az EJEK hatáskörét, és a Bizottság a legtöbb ügygel egyedül foglalkozott. Az EJEK részmunkaidőben foglalkoztatott bírái rendszeres üléseik során foglalkozhattak az ügyteherrel. De amikor egyre több állam fogadta el az EJEK joghatóságát, és amikor az Emberi Jogok Európai Bizottsága az 1980-as években több ügyet kezdett utalni, a meglévő apparátus túlterhelte és lassúvá vált. A rendszer problémáinak évekig tartó tanulmányozása után a jelenlegi tagállamok többsége végül beleegyezett abba, hogy elfogadja a 11. jegyzőkönyvet, amely eltörölte az Emberi Jogok Európai Bizottságát, és amely előírta, hogy minden tagállamnak el kell fogadnia az EJEK kötelező hatásköre és az egyéni petícióhoz való joga, valamint az EJEK teljes munkaidős szervvé alakítása (Bates, 2011: 11. fejezet). Az Európa Tanács új tagjai így az eredeti tagállamokétól alapvetően eltérő rendszerhez csatlakoztak.¹⁴ Formálisan az EJEK hatásköre nagyjából azonos. Mivel azonban a magánszereplők önállóan is folytathattak ügyeket, az EJEK az emberi jogok megsértésével kapcsolatos nemzeti bírósági határozatok de facto felülvizsgálati szervévé vált. Laurence Helfer szerint ezek a formai változások leginkább annak elismeréseként értelmezhetők, hogy Európa emberi jogi kötelezettségei és az EJEK tekintélye mélyen beágyazódott Európa nemzeti jogrendjébe (Helfer, 2008). Ez a fejlődés – a közvetlen magánfellebbezések és a teljes munkaidős nemzetközi emberi jogi bíróság – nyilvánvalóan nem az volt, amire az európai kormányok számítottak, amikor először létrehozták az európai emberi jogi rendszereket.

A GATT rendszer számára a változás mozgatórugója az Egyesült Államok egyoldalú végrehajtási stratégiáival szembeni növekvő elégedetlenség volt, kombinálva azzal a vágygal, hogy egyszerűsítsék és egyetemessé tegyék a GATT rendszert a tagság bővítése előtt. Az USTR különösen agresszívvá vált a 301-es cikkely megsértésének üldözésében, amikor az elnök kereskedelmi tárgyalási felhatalmazást kért a Kongresszustól, megnyugtatva a Kongresszust, de sok elégedetlenséget okozva a kereskedelmi partnerek körében. Az uruguayi forduló felvezetése és kezdete a kereskedelmi partnerek "tisztegtelen kereskedelmének" fokozott amerikai nyomon követéséhez vezetett, ami az 1980-as éveket különösen vitatott időszakká tette (Dunoff, 2009: 342-5). Az USTR hatékonyabb kereskedelmi jogorvoslatot keresett, más államok pedig az amerikai egyoldalúság enyhítését keresték. Ebben az összefüggésben a GATT régóta problémás vitarendezési rendszerének felülvizsgálata minden érintett számára a legkevésbé rossz alternatívává vált. Az uruguayi forduló kereskedelmi tárgyalásai jelentették ennek a változásnak a pillanatát. A szovjet kereskedelmi rendszer lebontásával sok ország, amely kívül maradt a GATT rendszerén, most hozzáférést akart a Nyugat preferenciális kereskedelmi rendszeréhez. Ezeket az új országokat arra kényszeríthetik, hogy a teljes csomagot fogadják el a belépés áráért. Eközben, tekintettel arra, hogy milyen sokáig tartottak a tárgyalások, a GATT jelenlegi tagjai felismerték, hogy a változás csak nehezebb lesz a jövőben, pontosan azért, mert a GATT tagsága valószínűleg bővülni fog. Az államok arra használták fel az uruguayi fordulót, hogy megszilárdítsák a GATT korábbi kereskedelmi tárgyalási fordulói során elfogadott számos változtatást, és egyetlen olyan kötelezettségvállalást hozzanak létre, amely a régi és az új tagokra egyaránt vonatkozik (Barton, Goldstein, Josling és Steinberg, 2006: 67-73, 160-178).

¹³ Tanja Borzel szerint az észlelt "megfelelési válság" a Bizottság fellépésének eredménye volt, és meglehetősen túlzó volt, célja egy forrásokkal rendelkezőbb és izmosabb európai jogrendszer támogatása (Borzel, 2001, Tallberg, 2003: 48–53).

¹⁴ Moravcsik azt állítja, hogy a korábbi kommunista rendszerek azért fogadták el ezeket a változásokat, hogy demonstrálják a demokrácia és a jogállamiság iránti mély elkötelezettségüket (Moravcsik, 2000).

Most a WTO vizsgálóbizottságainak jogi felhatalmazása kötelező, és a vizsgálóbizottsági döntéshozatal a fellebbviteli testület fellebbezésének árnyékában zajlik, ami a vizsgálóbizottsági szakaszt kevésbé diplomatikussá, és talán ironikus módon jogi és vitatottabb jellegűvé tette (Alter, 2003, Weiler, 2000). Ezek a változások azzal párosultak, hogy az Egyesült Államok kereskedelmi partnerei "megtanulják", milyen előnyökkel jár, ha a cégeket felhasználják a kereskedelmi perek támogatására szolgáló jogi esetek azonosítására és felépítésére. 2004-ben az EU elfogadta a kereskedelem akadályairól szóló rendeletet, amely lehetővé teszi a magáncégek számára, hogy petíciót nyújtsanak be a Bizottsághoz kereskedelmi ügyek kivizsgálására, és nevükben követeléseket nyújtsanak be a WTO-hoz (Shaffer, 2003: 85). Ahogy a kormányok egyre inkább hajlandóak voltak használni a WTO rendszerét, több erőforrással rendelkező kormány épített ki jogi szakértelmet a WTO-peres eljárásokban, és az ügyvédi irodák elkezdtek felajánlani szolgáltatásaikat a jogi ügyek előkészítésének megkönnyítésére, amelyeket aztán a WTO elé lehetett vinni (Shaffer, Sanchez Badin és Rosenberg, 2008).

Az Amerika-közi emberi jogok, az Andok, a Mercosur és az ECOWAS rendszer változásai frissebbek, és így jobban értelmezhetők a WTO-ban és Európában végbemenő változások tovaryűrűző hatásaként.

A nemzetközi gazdasági, emberi jogi és háborús bűnökkel foglalkozó bíróságok globális terjeszkedése

A hidegháború vége, és ezzel együtt a marxizmus és a szocializmus hiteltelenítése a szovjet gazdasági támogatások megszűnéséhez és a neoliberais gazdasági gondolkodás felemelkedéséhez vezetett a nemzetközi intézményekben és az amerikai és európai külpolitikai elitben (Dezalay és Garth, 2002). Ezért minden államnak, amely külföldi befektetők, a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank segítségét kérte, bizonyítania kellett, hogy gazdasági reformokat hajt végre. A WTO rendszerébe való belépés és a regionális kereskedelmi megállapodások újjáélesztése volt a módja annak, hogy a kormányok megmutassák elkötelezettségüket a neoliberais gazdasági elképzelések iránt. Változások az amerikai és európai külföldiben politika és a WTO-tagsággal járó változások végül közvetetten befolyásolták az államok regionális kereskedelmi rendszerekkel kapcsolatos döntéseit. A WTO-rendszer lehetővé teszi a regionális gazdasági közösségek számára, hogy preferenciális piaci hozzáférést biztosítsanak tagjaiknak, ami a regionális megállapodásokat saját jogukon vonzóvá teszi (Mansfield és Reinhardt, 2003). Azáltal, hogy ezeket a rendszereket kötelező végrehajtási mechanizmusokkal egészítik ki, a regionális rendszerben részt vevő országok kiegészíthetik a WTO-rendszer használatát. Ez a regionális alternatíva megismételheti a WTO rendszerét (mint a MERCOSUR és az ASEAN esetében), de a közös piac regionális kereskedelmi megállapodásai inkább az EB modelljét fogadták el, mivel közigazgatási és alkotmányossági felülvizsgálati eljárásokat és mechanizmusokat is tartalmaztak a nemzeti bíróságok számára a kölcsönös kockázatkezelési rendszerekkel folytatott párbeszédre a másodlagos közösségi jog alkalmazásáról (Alter, 2011). A legtöbb regionális gazdasági bíróságra vonatkozó szerződéseket az 1990-es években hozták létre, de addig nem hajtották végre, amíg elegendő tagállam nem ratifikálta a megállapodást.

Hiányoznak a jó történetek az állandó gazdasági és emberi jogi bíróságok 1990-es évekbeli létrehozásáról. Ahol léteznek ilyen történetek, ott ritkán veszik figyelembe a nagyobb nemzetközi jogi komplexumot, így gyakran nem veszik figyelembe, hogy a párhuzamos és egymást átfedő

intézmények fejlődése hogyan járult hozzá a döntések meghozatalához. Világos azonban, hogy a hidegháború vége és más nemzetközi jogrendszerek fejleményei gyakran közvetlenül hozzájárultak új IC-k létrehozásához. A Független Államok Közösségének Gazdasági Bíróságát azért hozták létre, hogy megkönnyítse a nézeteltérések megoldását az immár független, de mélyen függő posztszovjet államok között (Danilenko, 1999). A külföldi befektetések megteremtésének vágya közvetlenül az afrikai üzleti jog harmonizációjának szervezetének megalapításához vezetett, amely magában foglalt egy nemzetek feletti bírósági végrehajtási és választottbírói rendszert (Mouloul, 2009). Az OHADA rendszere nem másolta közvetlenül az EB modelljét, mert tagjai el akarják kerülni a konfliktusokat azokkal a gazdasági és monetáris uniókkal, amelyeknek ők is tartoztak. Az Andok rendszerén belül a küszöbön álló WTO-tagság arra készítette az Andok Paktumot, hogy az 1990-es évek elejétől új szabályokat fogadjon el a szellemi tulajdonra vonatkozóan. Ezek az új szabályok aktiválták az addig alig használt andoki jogrendszert (Helfer, Alter és Guerzovich, 2009: 6-18).

A változás második globális ereje a jugoszláviai háború kitörése volt. Jugoszlávia vitathatatlanul hidegháborús állam volt. A többnemzetiségű államot Szerbia szovjet támogatása és a Nyugat hallgatóságos hajlandósága tartotta össze, hogy elfogadja, hogy Jugoszlávia a szovjet befolyási övezet része. Amikor a hidegháború véget ért, számos jugoszláv terület függetlenségre törekedett. Az európai kormányok megghiúsították a helyzet kezelésére irányuló korai erőfeszítéseiket, hozzájárulva a háború kitörése a szlovén, horvát és boszniai függetlenségi igények legitimitásának elismerésével. Az Egyesült Államok és az ENSZ mindazonáltal remélte, hogy az Európai Közösség új külpolitikai apparátusával kezelni tudja a regionális válságot. Az ENSZ sikertelen szomáliai beavatkozása (1992) lecsapott az ENSZ beavatkozása iránti lelkesedésre. Eközben az Egyesült Államok abban reménykedett, hogy Európa regionális vezetővé válhat, és a költséges hidegháború végéből békeosztalékot szerezhet. Míg a nyugati politikai vezetők megpróbálták elkerülni a humanitárius beavatkozásban való részvételt, emberi jogi csoportok beszámolókat tettek közzé koncentrációs táborokról, amelyek olyan képeket hoztak Amerikába és Európába, amelyek nagyban hasonlítottak a második világháború koncentrációs táboraira. A politikai tétlenség egyre kínosabbá vált az amerikai és európai vezetők számára.

Végül a Nyugat az ENSZ-en keresztül válaszolt, és létrehozott egy "szakértői bizottságot", hogy bizonyítékokat gyűjtsön a háborús bűnökről. Gary Bass szerint ezt a bizottságot azért hozták létre, hogy lassan haladjon. Az ENSZ tisztviselői akadályozták erőfeszítéseit, és a Bizottság csekély költségvetése kiéheztette a bizottságot a feladata elvégzéséhez szükséges forrásokból. De a bizottság tagja, Cherif Bassiouni magánalapítványoktól gyűjtött pénzt, és diákokra és nem kormányzati szervezetekre támaszkodott, erős bizonyítékokat gyűjtve a háborús bűnökről. Az ENSZ tétlensége miatt zavarba jött, különösen a tömeges atrocitások egyre növekvő bizonyítékainak fényében, de még mindig nem volt hajlandó katonai erőt alkalmazni a szerb atrocitások ellen, ezért az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa 1993-ban beleegyezett egy nemzetközi törvényszék létrehozásába a jugoszláv háborúban elkövetett háborús bűnök kivizsgálására (Bass, 2000: 210-214).

A volt Jugoszláviával foglalkozó nemzetközi büntetőtörvényszék (ICTY) megtörte a háborús bűnökkel kapcsolatos múltbeli rendszerek formáját, és a háborús bűnökkel foglalkozó nemzetközi bíróság új formájához vezetett. Már az is más volt, hogy a nürnbergi perek jogi precedenst teremtettek annak érdekében, hogy az ICTY ne szembesüljön a nem létező jogi szabályok érvényesítésének legitimitációs problémájával. Jelentősebbek voltak az ICTY politikai és intézményi

innovációi. A Jugoszláv Törvényszék az ENSZ testülete volt, és mint ilyen, tele volt ügyvédekkel a legkülönbözőbb országokból (bár még mindig elsősorban nyugati).

Az ICTY-nek volt egy független ügyésze, aki jogosult volt eldönteni, hogy mely ügyekben induljon eljárás, és több fél bűncselekményeit vizsgálta ki, hogy a háborús bűnök büntetőeljárása ne legyen a győztes igazságszolgáltatása. Ezenkívül a törvényszéket akkor hozták létre, amikor a háború (és így a háborús bűncselekmények) még folyamatban voltak. Az ICTY karizmatikus ügyészei, Richard Goldstone, Louise Arbour és Carla Del Ponte ügyészi előjogaikat arra használták, hogy alakítsák az ICTY-t és az azt követő háborús bűnök vizsgálatát nemzetközi bíróságokat (Hagan, 2003, Hagan, Levi és Feralles, 2006).

Ezek az újítások fontosak voltak, de azt is fontos felismerni, hogy a nemzetközi büntetőbíróságokhoz való fordulás korlátozott volt. A nyugati országok azért hozták létre az ICTY-t, hogy elismerést szerezzenek azért, hogy tettek valamit a nemzeti újságokban naponta megjelenő emberi jogi jogsértések kezelése érdekében. A nyugati kormányok azonban nem voltak hajlandók beavatkozni az atrocitások megállítására érdekében, és nem követelték meg a helyi szereplőktől, hogy a nyugati politikai segítségnyújtás feltételeként adják át a háborús bűnösöket. A kötelezettségvállalás is nagyon körülhatárolt volt. Az ICTY joghatósága a jugoszláv válság során a háború 1991-es kitörése és a háború megszűnése között elkövetett bűncselekményekre korlátozódott.

Kimondatlanul megértették, hogy a hangsúly a helyi hadviselő felek bűnein volt, nem pedig a NATO beavatkozásával kapcsolatos akciókon. Ily módon az ICTY a végrehajtó hatóság más, kötelező erejű átruházását tükrözte (Alter, 2008). Ezen túlmenően az ICTY-nek az ENSZ Biztonsági Tanácsának jogi aktusa révén történő létrehozásával a Biztonsági Tanács állandó tagjai biztosíthatnák, hogy az ICTY precedense ne terjedjen ki rájuk.

Az ICTY hatáskörének igen korlátozott jellege önmagában is kérdéseket vetett fel. Milyen logika alapján lehet Jugoszláviában bűncselekményeket üldözni, máshol azonban nem? És milyen logika alapján lehetne mentesíteni a NATO-erők "bűntetteit" a vizsgálat alól? ¹⁵ Az 1994-es ruandai népirtás a nemzetközi eltökéltség korai próbáját jelentette. Különösen az ENSZ szomáliai beavatkozásának kudarca után a nyugati hatalmak nem akartak csapatokat küldeni a népirtás megállítására, és azt sem akarták sugallni, hogy az afrikai életek kevésbé értékesek, mint az európaiak. A nemzetközi közösség válaszul újabb nemzetközi büntetőtörvényszéket hozott létre Ruanda számára. Elszaporodtak a felhívások különleges nemzetközi törvényszékek felállítására más régiók számára, és megszorodtak a jogsértések.

E politikai előrelépések hatására az emberi jogi aktivisták egy globális modell mellett szálltak síkra. Bizonyos, hogy egy globális háborús bűnökkel foglalkozó bíróságnak több értelme volt, mint a háborús bűnök vizsgálatát több ad hoc bíróságnak. Az állandó büntetőbíróság felállításához a politikai lökést az ENSZ Közgyűlése adta. A munkacsoportok átadták helyüket egy ad hoc bizottságnak, amely a többoldalú tárgyalások előkészítő bizottságává vált. Mire a Nemzetközi Büntetőbíróság hivatalos tárgyalásai megkezdődtek, több mint hatvan állam egyesült egy "hasonló gondolkodású választmányba", amely számos olyan kulcsfontosságú javaslat mellett kötelezte el magát, amelyek ellentétesek voltak a Biztonsági Tanács állandó tagjainak preferenciáival. Ez a csoport szorgalmazta az alapvető bűncselekmények (népirtás, emberiesség elleni bűncselekmények, háborús bűnök és esetleg agresszió) felvételét; a Biztonsági Tanács büntetőeljárásal kapcsolatos vétőjogának megszüntetése; egy

¹⁵ Szlobodon Milosevics megpróbálta felhívni a figyelmet a NATO bűneire, és az ügyész kivizsgálta azokat a panaszokat, amelyek szerint a NATO lebombázott egy börtönt. Lásd (Hagan, 2003: 217-9) (Hagan, 2003: 217-9).

eljárás kezdeményezésére jogosult független ügyész; és egy olyan szabályért, amely megtiltaná a statútummal szembeni fenntartásokat (Schabas, 2001: 14-16). Ezek a rendelkezések végül győzedelmeskedtek, ami arra készítette az Egyesült Államokat, hogy ellenezze a Római Statútumot. Az eredmény az új Nemzetközi Büntetőbíróság (2002-ben létrehozott) és egy sor ad hoc hibrid rendszer lett, amelyek az új Nemzetközi Büntetőbíróság (NBB) keretei előtt és kívül elkövetett bűncselekményekkel (pl. Sierra Leonében, Kelet-Timorban, Koszovóban és Kambodzsában elkövetett visszaélések) kezelésére szolgálnak. Az új Nemzetközi Büntetőbíróság az első önkötelező érvényű kötelezettségvállalás az állami szereplők háborúzásának nemzetközi felügyeletére.

A háborús bűnökkel foglalkozó bíróságok felállítása az emberi jogi jogrendszereket is érintette. A háborús bűnökkel foglalkozó bíróságok a háború legsúlyosabb bűncselekményeivel foglalkoznának; Eközben az emberi jogok megsértését már régóta a háború lehetséges előfutárának tekintik. A háborús bűncselekmények számának növekedésével az 1990-es években Belgium és az Egyesült Királyság nemzeti bíróságai hajlandóbbá váltak arra, hogy egyetemes joghatóságra hivatkozzanak a latin-amerikai és afrikai emberi jogi visszaélések üldözésére, és korlátozzák a külföldi szuverenitás alóli mentességre vonatkozó igényeket. Az új európai joghatósági engedélyek az Egyesült Államok újjáélesztett Alien Tort Claims Act (Burley, 1989) alkalmazásában bekövetkezett változásokon felül jöttek létre. Az emberi jogok megsértésének európai és amerikai büntetőeljárás kilátása arra készítette a latin-amerikai bíróságokat, hogy visszavonják az amnesztia megadását, hogy maguk indíthassanak eljárást az emberi jogok megsértése miatt (Sikkink és Lutz, 2001). Az erőszakos katonai diktatúrák végével és az Amerika-közi emberi jogi rendszer tagságának növekedésével az 1979-es 11 országról mára huszonöt országra nőtt, lehetővé vált az Amerika-közi emberi jogi rendszer működésének megkezdése (Cavallaro és Brewer, 2008). Ezek a változások hozzájárultak az Amerika-közi Bizottság azon döntéséhez, hogy több ügyet továbbít az Amerika-közi Bírósághoz, és lehetővé teszi a nem kormányzati szervezetek nagyobb részvételét.

Az afrikai emberi jogi rendszer lassabban fejlődött. A korai európai emberi jogi rendszereket érintő kihívások továbbra is sújtják a születőben lévő Emberi és Népi Jogok Afrikai Bíróságát. Kevés ország fogadta el az Afrikai Bíróság joghatóságát, ami mind a Bizottságot, mind a Bíróságot vonakodik formális hatásköreinek gyakorlásától. Az afrikai emberi jogi rendszer lassú növekedése miatt frusztrált regionális integrációs rendszerek kiterjesztették emberi jogi fellépéseiket. A legnagyobb változás a Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közösségében (ECOWAS) következett be, amely 2005-ben felhatalmazta Bíróságát az emberi jogok megsértésével kapcsolatos magánfellebbezések tárgyalására. Miközben az ECOWAS vezetői rendszerük átalakítására törekedtek, gyakran a Nyugat-afrikai Gazdasági és Monetáris Unió (WAEMU) létezése korlátozta őket. A WAEMU feloszlata minden bizonnyal munkahelyekbe kerülne, és végül alááshatja a kisebb frankofón országok tárgyalási befolyása. Valójában a nem frankofón nigériai országok keserűen panaszkodnak, hogy a WAEMU tagjai blokkként szavaznak és megbénítják az ECOWAS-t, még akkor is, ha ez ellentétes egyes WAEMU államok érdekeivel (Adebajo és Rashid, 2004: 40- 1). Az a vágy, hogy ne ütközzenek a WAEMU-val, és az Afrikai Unió emberi jogi rendszerének aktiválása előtt álló főbb politikai akadályok segíthetnek megmagyarázni, hogy az ECOWAS jogrendszerének jelentős reformja miért azzal járt, hogy emberi jogi joghatósággal ruházta fel, amikor funkcionálisan ésszerűbb lett volna felhatalmazni a magánperes feleket, hogy a gazdasági közösségi jog megsértését a közösségi bíróság elé vigyék. Azok a nehézségek, amelyekkel az emberi jogi aktivisták szembesülnek az Afrikai Unió rendszerében, az ECOWAS

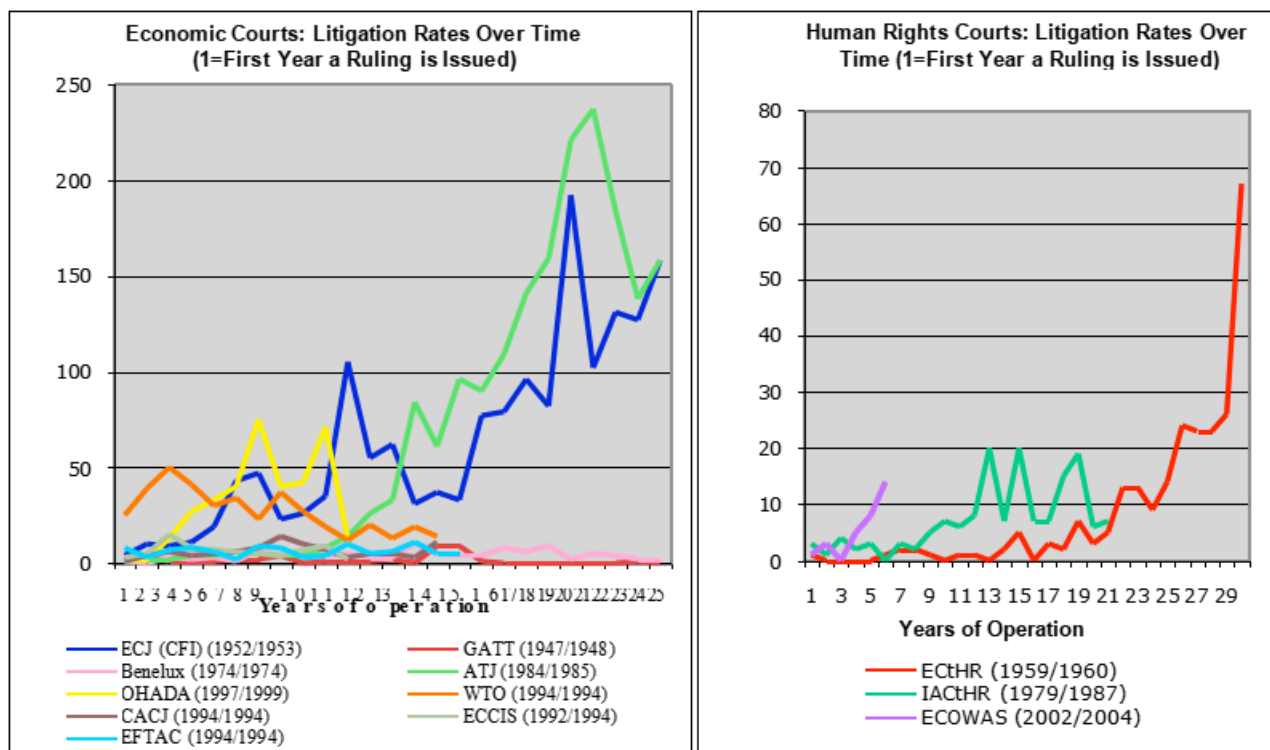
emberi jogi rendszerének innovációjához is vezettek. Az európai, amerikai és afrikai emberi jogi rendszertől eltérően az ECOWAS-rendszer nem követeli meg, hogy a peres felek először kimerítsék a hazai jogorvoslati lehetőségeket (Nwogu, 2007).

Az afrikai üzleti jog harmonizációjának szervezetének bírósága kivételével Afrika gazdasági bíróságai alig vettek részt a gazdasági vitákban. Az ECOWAS Bíróság azonban hajlandó volt merész követeléseket támasztani a tagállamokkal szemben az emberi jogok tekintetében (Ebobrah, 2010). A Dél- és Kelet-afrikai Fejlesztési Közösségek bíróságai a "felelősségteljes kormányzásra" vonatkozó rendelkezéseket is alkalmazták a demokrácia és az emberi jogok tiszteletben tartásának eszközeként. A Dél-afrikai Fejlesztési Közösség (SADC) ideiglenes hatósága jelenleg függőben van, mivel a régió megpróbálja kezelni Zimbabwe vezetőjének visszaszorítását az SADC földfoglalást elítélő ítéletei miatt (Ebobrah, 2010). A kelet-afrikai bíróság továbbra is működik, de a kenyai választásokkal kapcsolatos döntései egy fellebbviteli testület létrehozásához és egy eljárási változáshoz vezettek, amely lehetővé teszi a bírák felfüggesztését az EACJ-ből, ha otthoni nyomozással szembesülnek.¹⁶ Ezek a módosítások jogi kihívásokkal néznek szembe, és a demokrácia szószólói nagy mértékben mozgósítottak, és érdemi változást sürgetnek. Ezért ezeket a bíróságokat még nem szabad számba venni (Gathii, 2010). Világos azonban, hogy az afrikai regionális bíróságok kilátásai nagymértékben attól függnek, hogy a demokrácia és a jogállamiság jobban meg tud-e telepedni az afrikai tagállamokban.

¹⁶ A kenyai kormány úgy érezte, hogy az EACJ tagja saját pártcéljaira használta fel az EAC-eljárásokat, ezért a reform lehetővé teszi számára, hogy vizsgálatot folytasson és felfüggeszse saját bíráját. E változásokról és az azokkal szembeni jogi kihívásokról lásd: <http://www.theeastafrican.co.ke/news/-/2558/255150/-/t68v1pz/-/index.html>

A Nemzetközi Igazságügyi Hatóság evolúciós perspektívája

A hidegháború vége óta létrehozott IC-k érthető módon európai társaikhoz képest a fejlődés korábbi szakaszában vannak. Ha Európa bármilyen útmutató, akkor hosszú időbe telhet, amíg megalapozzák tekintélyüket. Ez nem azt jelenti, hogy minden IC követni fogja az európai nemzetközi bíróságok pályáját. Inkább arra szeretnék rámutatni, hogy az európai kölcsönös beruházási rendszerek sem néztek ki túl lenyűgözően működésük első éveiben. Az alábbi grafikonok durván megragadják azt, amit a nemzetközi bíróságok "evolúciós perspektívájának" tekinthetünk. A peres eljárások aránya jelzi a hírszerző közösség határozatai iránti jogi igényt, amely csak akkor következne be, ha a hírszerző testület határozatait hasznosnak ítélnék. Az alábbi grafikonokon az 1 azt az évet jelöli, amikor a bíróság kiadta első kötelező erejű határozatát (a jelmagyarázat a bíróság létrehozásának évét és az első határozat meghozatalának évét jelöli). Az új nemzetközi jogrendszerek lassan kezdődnek, mivel a jogrendszer ismertsége alacsony, és a potenciális peres felek bizonytalanok abban, hogy van-e értelme a peres eljárásoknak. Az igazi kérdés az, hogy mi történik az idő múlásával? A grafikonok azt sugallják, hogy az újabb IC-k nem sokban különböznek az EB-től és az EJEB-től a korai időkben. Az evolúciós perspektíva azt is sugallja, hogy a rövid távú értékelések nagyon félrevezetőek lehetnek. Mind az EB, mind az EJEB számára a politikai válságok arra készítették a jogvédőket, hogy az egyes jogrendszerek köré tömörüljenek. A válság valójában kevésbé veszélyes egy IC számára, mint a közömbösség, mert a válságok a politikai figyelmet összpontosítják, és az IC döntéseinek és az IC tekintélyének elfogadását az ellenzéki politikusok gyülekező kiáltásává teszik. Mindezen okok miatt még túl korai lenne határozott következtetéseket levonni a hidegháború utáni IC-kről.

Binding Rulings
Binding Rulings

6a. és b. ábra: Peres eljárások aránya időbeli alakulással (1=Az első évben a bíróság kötelező erejű határozatot hoz)

Forrás: Alter, 2010. A jelmagyarázat szerint a bíróság hivatalos alapításának éve és a bíróság első kötelező erejű ítéletének kiadásának éve. Az OHADA-perек számának látszólagos csökkenését valószínűleg befolyásolják az adatgyűjtési és peres problémák, amelyek az elefántcsontparti válsággal kapcsolatosak, ahol a Bíróság székhelye található.

A grafikonok sok érdekes kérdést vetnek fel. Mi számít a peres eljárások növekvő szintjének egyes rendszerekben? A változásnak lehetnek endogén forrásai: a nemzetközi joggyakorlat megismerése és fejlesztése, a jogterületek kiépítése, valamint a rendszerek működésének javítása érdekében elfogadott jogrend változásai. És lehetnek külső források a peres ügyek arányának változására. Az emberi jogi bíróságok esetében például az emberi jogok megsértésének növekedésével emelkedhet a peres eljárások aránya. A gazdasági bíróságok számára a növekvő használat jól nyomon követheti a hatályos másodlagos jogszabályok terjedelmét és a tagállamok közötti kereskedelem mértékét. De a legtöbb esetben endogén és exogén változás keveredik. A jog maga idézheti elő a kereskedelem és az emberi jogok változásait, a jog kedvező körét generálva és növelve a keresletet (Stone Sweet, 1999).

Ugyanilyen érdekes, hogy egyes rendszerek viszonylag stabil peres arányt tartanak fenn. Ennek oka lehet az, hogy a jogi kérdéseket úgy oldják meg, hogy a vitákat bíróságon kívül rendezzék, vagy azért, mert a meglévő jogrendszerekkel való elégedetlenség a rendszer használatának mellőzéséhez vagy új nemzetközi jogrendek létrehozásához vezet, amelyek elszívják a keresletet. A fenti WTO-sor esetében a csökkenő szintek részben tükrözheti, hogy a fennálló és megoldatlan viták (a GATT-rendszer részéről felgyülemlett kereslet) megoldódtak. Az is lehetséges, hogy a regionális kereskedelmi rendszerek megléte befolyásolja a vita felmerülésének fórumának megválasztását.

Nem szabad összekeverni az "evolúciós" perspektívát a "teleológiai" perspektívával, ahol az IC fejlődésének egy adott pályáját feltételezzük. A fenti grafikonok a nemzetközi jogrendszerek használatának nagy változatosságát mutatják. A variációk egy része könnyen megmagyarázható. Az IACtR-t, az EJEB-et és az eredeti GATT-rendszert enyhén alkalmazták, mivel a bíróságok kötelező joghatóságának hiánya óvatosabbá tette a potenciális peres feleket. A Benelux és EFTAC rendszereket kevésbé használják, mivel kevés ország tartozik az egyes bíróságok joghatósága alá. Kevésbé világos azonban, hogy a hasonló kialakítású intézmények miért mutatnak ilyen sokféleséget a használatban. Miért alakultak ki az európai IC-k? Miért tűnik úgy, hogy Afrika egyes IC-i felébrednek, míg mások nem? Miért vették át Afrika és Latin-Amerika regionális rendszerei az IC-k európai modelljét, miközben Ázsiában csak egy nemzetközi jogi mechanizmus létezik, amely minden látszat szerint papírtigris, és a Közel-Keleten még nincsenek működő rendszerek? Az evolúciós perspektíva ilyen kérdéseket vet fel.

Az állandó nemzetközi bíróságok elterjedésének magyarázata

A nemzetközi bíróságok fejlődésének és terjedésének e rövid története számos közös témával rendelkezik. Először is, *Európa vezető szerepet tölt be a nemzetközi gazdasági, büntető- és emberi jogi bíróságok létrehozásában*. Miért éppen Európa? A második világháború után az európai kormányok olyan diplomatákhoz és vezetőkhez fordultak, akik aktívan részt vettek az antifasiszta ellenállási mozgalomban. Ez az elit különösen úgy gondolta, hogy az európai kormányoknak többre van szükségük, mint egy nem kötelező erejű közgyűlési nyilatkozatra és egy megbénult ENSZ Emberi Jogi Bizottságra annak biztosítása érdekében, hogy az emberi jogok súlyos megsértésével foglalkozzanak. Míg számos európai vezető szkeptikus volt a nemzetközi intézményekkel szemben, Európa nemzetek feletti rendszereinek építészei és az ezen intézményeket benépesítő tisztviselők elkötelezték magukat az európai kormányok nemzetközi felügyelet alá vonásának politikai projektje mellett (Madsen és Vauchez, 2005, Sacriste és Vauchez, 2007).

Fontos azonban megjegyezni, hogy Európa nem a nemzetközi jogrendszerek exportőre kíván lenni. Az 1960-as években számos régió lemásolta Európa regionális gazdasági integrációval kapcsolatos megközelítését, kihagyva azonban a Gazdasági Közösség jogi mechanizmusait. A legtöbb ilyen regionális integrációs törekvést kudarcnak tekintették (Haas, 1970, Haas, 1975, Mattli, 1999, Nye, 1971). Bár a megfigyelők nem tulajdonították a kudarcot a nemzetek feletti jogi struktúrák hiányának, a résztvevők

e törekvések során nem lehetett nem észrevenni, hogy az európai EB hasznosnak bizonyult a regionális integrációval kapcsolatos jogi kérdések kezelésében. Amikor a hidegháború véget ért, az Európai Közösség a demokrácia és a jogállamiság talán legerősebb politikai előmozdítójának szerepét töltötte be szerte a világon, saját tagságának bővítésével és a regionális integrációs rendszerek elterjedésének újbóli támogatásával. Amikor az 1980-as és 1990-es években a regionális integráció politikai célkitűzésként visszatért, az integrációs tervezők nagyobb figyelmet fordítottak a regionális integráció által felvetett jogi problémákra. Jogi építések az 1980-as években terveket készítettek a regionális IC-k számára, az EK jogrendszerét utánozva. Beletelt egy kis időbe, amíg meggyőzték a politikai vezetőket, hogy fogadják el a nemzetközi bírósági felügyeletet, de végül elterjedt a nemzetközi jog európai megközelítése (Alter, 2011).

Egy másik nem szándékos csavar: az, hogy az Európai Unió nem tudta megakadályozni a háború kitérését Jugoszláviában, és képtelen volt megállítani az atrocitásokat Európában és Ruandában, segített kikövezni az utat a Jugoszláviában elkövetett nemzetközi büntetőtörvényszék létrehozása és a más országokban elkövetett emberi jogi visszaélések feletti egyetemes joghatóság érvényesítése előtt. Ez a két lépés segített a nemzetközi büntetőbíróság létrehozásának ösztönzésében.

Másodszor, *a hidegháború ösztönözte Európa nemzetek feletti kezdeményezéseit, és a hidegháború vége megkönnyítette a nemzetközi bíróságok terjedését.* A hidegháború csendes háttérerő volt, amely Európa nemzetek feletti jogintézményeinek fejlődését alakította. Mivel az ENSZ intézményeit a hidegháborús rivalizálás akadályozta, és a Nemzetközi Kereskedelmi Szervezetet az Egyesült Államok Szenátusa elutasította, az egyetlen megoldás az volt, hogy Európa saját regionális emberi jogi és kereskedelmi intézményeket építsen ki. A hidegháború ezután megkönnyítette az európai integrációt azáltal, hogy közös fenyegetést teremtett, amely az európai kormányokat az együttműködésre összpontosította. A gazdasági jólét és az emberi jogok tiszteletben tartása politikailag fontos maradt, mert arra szolgáltak, hogy megkülönböztessék a Nyugatot a Kelettől a kapitalista demokrácia és az autoriter szocializmus közötti ideológiai háborúban, korlátozva a nyugati kommunista pártok hazai támogatását. Tudva, hogy az erős nyugat-európai gazdaság az Egyesült Államok saját hidegháborús politikai és gazdasági érdekeit szolgálja, az Egyesült Államok aktívan támogatta és megkönnyítette az európai integrációs erőfeszítéseket. Az Egyesült Államok beleegyezett a regionális kereskedelmi megállapodások különleges mentességébe a GATT kereskedelmi rendszerében, és sok éven át fenntartotta a negatív kereskedelmi feltételeket, hogy az európai országok és Japán növelhessék gazdaságukat. A hidegháború viszonylagos stabilitása és kiszámíthatósága minden bizonnyal hozzájárult az Európai Közösség jogrendszerének lassú átalakulásához is.

A hidegháború vége változások sorozatát indította el – a szovjet pályáról menekülni akaró államok és népek rohamát, valamint a neoliberais gazdasági eszmék felemelkedését és terjedését. Európa és az Egyesült Államok be akarta vonni a volt szovjet műholdakat a nyugati gazdasági és biztonsági rendszerbe. A tagság bővítésének kilátása lendületet adott ahhoz, hogy végre foglalkozzunk a meglévő gazdasági és emberi jogi struktúrákban felmerült számos problémával.

Harmadszor, *a nemzeti, regionális és nemzetközi joghatóság egymást átfedő jellege minden szinten előrelépést ösztönöz.* A rezsím összetettségének lencséje lehetővé teszi számunkra, hogy lássuk, hogyan visszhangoznak a fejlemények a nemzetközi jogrendszerekben. Ahol a nemzetközi peres ügyek előrehaladnak, a liberális demokráciákat már most is korlátozzák a nemzetközi jogi szabályok. Ezek az országok ezután támogatják a kötelező szabályok kiterjesztését és a nemzetközi jogi mechanizmusok javítását a mások általi be nem tartás kezelése érdekében, hogy más államokat is egyformán kötelezzenek a nemzetközi jogi kötelezettségvállalások. A regionális székhelyű aktivisták egyszerre tanulnak az Egyesült Államok és Európa fejleményeiből, és a külföldi modelleket a régió sajátos igényeihez igazítják. Eközben a nemzetközi szabályok legkevésbé vonzó végrehajtási rendszerében az egyik ország bíróságai ítélik meg a másik ország szereplőinek viselkedése felett, ami akkor történt, amikor az Egyesült Államok elfogadta az 1974-es kereskedelmi törvényt, amikor az amerikai és európai bíróságok elkezdtek érvényesíteni az egyetemes joghatóságot a Latin-Amerikában és Afrikában elkövetett bűncselekmények felett, és amikor az ENSZ Biztonsági Tanácsa ad hoc háborús bűnökkel foglalkozó testületeket kezdett létrehozni. Az igazságszolgáltatás eme külső követelése miatt a multilaterális jogrendszerek új vonzerőre kaptak szert. És ahol multilaterális rendszerek léteznek, a kormányok még mindig szívesebben oldják meg a nézeteltéréseket az otthonukhoz közel, mint hogy megtapasztalják a nemzetközi bírászkodást, és így a multilaterális végrehajtás regionális végrehajtási mechanizmusokat és a nemzetközi szabályok belföldi érvényesítését eredményezi, hogy elhárítsák a külső tekintélyérvényesítést.

A nemzetközi jogrendszerekben is átgyűrűző hatásokat tapasztalunk. Az Afrikai Unió emberi jogi rendszerének gyengesége hozzájárult ahhoz, hogy az ECOWAS-bíróság emberi jogi joghatóságot kapott, valamint hogy az EACJ és az SADC-bíróság hajlandó volt olyan jogi ügyekkel foglalkozni, amelyek a gazdasági közösségek homályos "felelősségteljes kormányzásra" vonatkozó rendelkezéseire hivatkoztak. A legtöbb kereskedelmi szakember azt feltételezi, hogy Afrika regionális bíróságai üres gesztusok. Az emberi jogi perekkel kapcsolatos ébredésük egy újabb példa arra, hogy a rezsím összetettsége hogyan teremt intézményeken átívelő visszhangokat.

Negyedszer, *az Egyesült Államok jelenlegi, mégis ambivalens résztvevője a nemzetközi bíróságok elterjedésének.* Az Egyesült Államok segítette megalapítani az Egyesült Nemzetek Szervezetét, és támogatta

Az európai integráció erős ellenszolgáltatást jelent a Szovjetunióval szemben. Az amerikai konzervatívok azonban állandó erőt képviselnek, amely megkérdőjelezi a nemzetközi intézmények tekintélyét és legitimitását. Az 1940-es években a republikánusok Franklin Delano Rooseveltt elnök ellen indultak egy olyan platformon, amely ellenezte az ENSZ számos kezdeményezését, amelyet Rooseveltt támogatott. A republikánus jelöltek veszítettek, de az 1944-es republikánus alelnökjelölt, John Bricker 1946-ban szenátor lett. 1949-ben a republikánus többségű kongresszusnak alkotmánymódosítást javasolt, az úgynevezett Bricker Amendment-et, amely jelentősen korlátozta volna az Egyesült Államok képességét a nemzetközi szerződések tárgyalására és ratifikálására. A szenátus 1954-ben elutasította Bricker módosítását, de a módosítás csak egy szavazattal bukkott el. A Bricker módosítás elleni küzdelem megnyerése érdekében az államtitkár (John Foster Dulles) tanúsította, hogy az adminisztráció nem szándékozik jóváhagyásra benyújtani a népiertásról szóló egyezményt vagy a polgári és politikai jogok egyezségokmányát a szenátusnak. A brickerita koalíció és hangulat továbbra is tartós erő maradt az amerikai politikában. Az Egyesült Államok nem áll következetesen szemben a nemzetközi bíróságokkal (Romano, 2009), már csak azért sem, mert a Kongresszus csak néha képes alakítani az Egyesült Államok álláspontját nemzetközi jogi kérdésekben. Amikor a szerződések ratifikálásáról (Moravcsik, 2005) és a republikánus adminisztrációk politikai álláspontjáról van szó, a brickerita koalíció politikai ereje mutatkozik meg. A konzervatív mozgalom képes volt korlátozni a nemzetközi jogi eszközök amerikai elfogadását, kivéve az Egyesült Államok támogatását a Kereskedelmi Világszervezet szilárdabb jogrendszeréhez. Míg a multilateralizmus és a nemzetközi bíróságok belpolitikai támogatottsága továbbra is erős (Kull és Ramsay, 2009), Amerika képtelen volt sem vezetni, sem megállítani a nemzetközi jogi tekintély globális terjedését.

Következtetés: Új kutatási kérdések a nemzetközi bíróságokról

Különösen az újabban létrehozott hírszerző testületek esetében hiányoznak a megfelelő történetek és magyarázatok arra, hogy a tagállamok miért döntöttek úgy, hogy alávetik magukat a nemzetközi bírósági felügyeletnek. Ez a cikk azt sugallta, hogy az Európából származó globális erők és a hidegháború vége megkönnyítette a nemzetközi igazságügyi megközelítések terjedését az egész világon. A nemzetközi jogrendszerek fejlődésének evolúciós megközelítése mellett érveltem, ahol az ember nem von le határozott következtetéseket a válságok vagy a nemzetközi árutestületek közelmúltbeli története alapján. Ugyanakkor az IC-k terjedése egyértelműen tükrözi az amerikai és az európai hatalom dominanciáját. Bár az Egyesült Államok és Európa nem gyakorolt közvetlen nyomást a világ régióira, hogy hozzák létre vagy fejlesszék nemzetközi jogrendszerüket,

A liberális gazdaság, a demokrácia és a jogállamiság előnyeibe vetett hit arra készíteti az Egyesült Államokat és Európát, hogy támogassák azokat a szereplőket, akik megkövetelik kormányaiktól, hogy vessék alá magukat a bírósági elszámoltathatóságnak.

A nemzetközi rezsím összetettségének lencséje arra ösztönöz, hogy a nemzetközi igazságszolgáltatást rendszerként tekintsék, még akkor is, ha nincs formális hierarchia, amely különböző nemzetközi igazságszolgáltatási rendszereket szervez. A jogtudósok gyakran attól tartanak, hogy hierarchia és rend nélkül káosz lesz. De ahogy a tudósok jól tudják, a rendszerek hierarchia nélkül is létezhetnek és léteznek is, mint ahogy a rend is létezik a káoszban és a nemzetközi anarchiában. Valószínű, hogy a nemzetközi igazságszolgáltatási rendszer hiányos marad. A jogi lefedettségben akkor is lesznek hiányosságok, ha a törvények formálisan egyformán kötelezőek a rendszerek között. Lehetséges, hogy az IC-k ellentmondanak egymásnak, és talán még következtelenségek is vannak a jogi doktrínákban, amelyek hosszú ideig fennállnak. Ez azonban nem feltétlenül okoz jogi zavart. Valószínűleg mindannyian azt kívánjuk, bárcsak a nemzetközi jogrendszer megértése és eligazodása kevésbé bonyolult lenne, és következetesen ugyanolyan hatékony lenne, mint a leghatékonyabb nemzeti jogrendszerek.

De ahogy a cselekvő jog különbözik a nemzeti rendszereken belüli könyvjogtól, a nemzetközi jogrendszer is fennmaradhat és működhet anélkül, hogy valaha is elérné az ideális szervezeti és hatékonysági állapotot.

A tudós számára a nemzetközi igazságszolgáltatás megjelenése a különböző régiókban és a különböző kiadási területeken új laboratóriumokat hoz létre, ahol meg lehet vizsgálni, hogy mi teszi a nemzetközi jogot és a nemzetközi jogrendszereket egyre kevésbé hatékonyvá a társadalmi és állami viselkedés alakításában. Megvizsgálhatjuk, hogy a nemzetközi gazdasági, emberi jogi és háborús bűnökkel kapcsolatos rendszerek hogyan hatnak eltérően az egyes államokra és társadalmakra. Megvizsgálhatjuk, hogy a hasonló tervezésű rendszerek hogyan működhetnek eltérően a különböző kontextusokban. Feltérképezhetjük, hogy a jogi közösségek hogyan tájékozódnak és épülnek fel a nemzetközi jogi mechanizmusok köré, és ezáltal hogyan változnak a jogi területek a megnövekedett nemzetközi igazságszolgáltatási tevékenység fényében. Megvizsgálhatjuk a nemzetközi jogi intézmények közötti kölcsönös megtermékenyítés mechanizmusait. És megvizsgálhatjuk, miért olyan egyenlőtlen a nemzetközi igazságszolgáltatás eloszlása (Kingsbury, 2011). Miért egyeznek bele egyes

országok készségesen a nemzetközi bírósági felügyeletbe, míg mások nem hajlandók alávetni magukat a nemzetközi jogi hatóságnak? Miért nyújtanak be egyes országok, de miért sértik meg a nemzetközi jogi szabályokat, tudván, hogy bíróság elé állíthatják őket? Miért vezetnek egyes jogsértések peres eljárásokhoz, míg másokat figyelmen kívül hagynak? Ezek és sok más kérdés természetesen felmerül a tanulmány által azonosított tendencia és variáció fényében.

Bibliográfia

Adebajo, Adekeye és Rashid, Ismail O. D. 2004. *Nyugat-Afrika biztonsági kihívásai: békeépítés egy zavaros régióban*, A Nemzetközi Békeakadémia projektje. Boulder, Colo. ; London: Lynne Rienner Publishers. Új kiadás.

Allain, Jean. 2000. *A nemzetközi bírászkodás évszázada: a jogállamiság és korlátai*. Hága: T.M.C. Asser Press. Reprint.

Alter, Karen J. 1998. "Kik a Szerződés urai?: az európai kormányok és az Európai Bíróság." *Nemzetközi Szervezet* 52 (1): 125-152.

Alter, Karen J. 2001. *Az európai jog elsőbbségének megteremtése: nemzetközi jogállamiság kialakítása Európában*. Oxford: Oxford University Press. Reprint.

Alter, Karen J. 2003. "Viták megoldása vagy súlyosbítása? A WTO új vitarendezési rendszere." *Nemzetközi ügyek* 79 (4): 783-800.

Alter, Karen J. 2008. "Nemzetközi bíróságokra történő átruházás: önkötelező vs. egyéb kötelező erejű felhatalmazás." *Jog és kortárs problémák* 71: 37-76.

Alter, Karen J. 2009. *Az Európai Bíróság politikai hatalma: válogatott esszék*. Oxford: Oxford University Press. Reprint.

Alter, Karen J. 2010. "Az új nemzetközi bíróságok: madártávlatból." BCICS munkadokumentum, 09-001.

Alter, Karen J. 2011. "Az európai stílusú nemzetközi bíróságok globális elterjedése." *Kézirat felülvizsgálat alatt*.

Alter, Karen J., Helfer, Laurence és Saldias, Osvaldo. 2011. "Az Európai Bíróság átültetése: az Andok Bíróságának megalapítása." Onati Working Paper sorozat.

Alter, Karen J. és Meunier, Sophie. 2009. "A nemzetközi rezsim összetettségének politikája."

A politika perspektívája 7 (1): 13-24.

Barton, John H., Goldstein, Judith H., Josling, Timothy Edward és Steinberg, Richard H. 2006.

A kereskedelmi rendszer fejlődése. Princeton: Princeton University Press. Reprint.

Basszusgítár, Gary Jonathan. 2000. *Maradj a bosszú keze: a háborús bűnök bíróságainak politikája*, Princeton tanulmányok a nemzetközi történelemből és politikából. Princeton, N.J.: Princeton University Press. Reprint.

Bates, szerk. 2011. *Az emberi jogok európai egyezményének fejlődése*. Oxford: Oxford University Press. Reprint.

Boerger-de Smedt, Anne. 2008. "La Court de Justice dans les négociations du traité de Paris instituant la CECA." *Európai Történeti Közlöny* 14 (2): 7-34.

Börzel, Tanja. 2001. "Meg nem felelés az Európai Unióban: patológia vagy statisztikai műtermék."

Európai Közpolitikai Közpolitikai Közlöny 8 (5): 803–824.

Burley, Anne-Marie. 1989. "Az idegen károkozás törvénye és az 1789. évi igazságszolgáltatási törvény: becsületjelvény." *American Journal of International Law* 83: 461-493.

Burley, Anne-Marie és Mattli, Walter. 1993. "Európa a Bíróság előtt." *Nemzetközi Szervezet* 47 (1): 41-76.

Cavallaro, James L és Brewer, Stephanie Erin. 2008. "A regionális emberi jogi perek újraértékelése a huszonegyedik században: az Amerika-közi Bíróság esete." *American Journal of International Law* 102 (4): 768-827.

Cohen, Antonin. 2007. "Alkotmányosság alkotmány nélkül. Transznacionális elit a politikai mobilizáció és a jogi szakértelem között (1940-es és 1960-as évek)." *Jog és társadalmi vizsgálat* 23 (1): 109-136.

Danilenko, Gennagyij M. 1999. "A Független Államok Közösségének Gazdasági Bírósága." *New York University Journal of International Law and Politics* 31: 893.

Dezalay, Yves és Garth, Bryant G. 2002. *Globális receptek: egy új jogi ortodoxia előállítása, exportálása és behozatala*. Ann Arbor: University of Michigan Press. Reprint.

Dunoff, Jeffrey. 2009. "Támogatja-e az Egyesült Államok a nemzetközi törvénszékeket? A multilaterális kereskedelmi rendszer esete." *In The Sword and the Scales: The United States and International Courts and Tribunals*, szerkesztette C. Romano, 322-394. Cambridge: Cambridge University Press.

Ebobrah, Salamon T. 2010. "Emberi jogi fejlemények az afrikai szubregionális gazdasági közösségekben 2009-ben." *African Human Rights Journal* 10 (233): 233-267.

Friedrich, Carl J. 1954. "Bevezetés: e tanulmányok háttere és az alkotmánytervezet kidolgozása." *In Tanulmányok a föderalizmusban*, szerkesztette R. Bowie és C. Friedrich, xxv-xlii. Boston: Little Brown.

Gathii, Jakab. 2010. "Afrika regionális kereskedelmi bíróságainak alulértékelt joggyakorlata." *Oregon Review of International Law* 12 (2): 245-283.

Gillingham, John. 1991. *Szén, acél és Európa újjászületése, 1945-1955 : a németek és franciák a Ruhr-vidékről a Gazdasági Közösségbe kerülnek*. Cambridge [Anglia] ; New York, NY, USA: Cambridge University Press. Reprint.

Greer, Steven. 2006. *Az emberi jogok európai egyezménye: eredmények, problémák és kilátások*. Cambridge: Cambridge University Press. Reprint.

Guzman, Andrew T. 2008. *Hogyan működik a nemzetközi jog: racionális választás elmélete*. Oxford: Oxford University Press. Reprint.

Haas, Ernst. 1970. "A regionális integráció tanulmányozása". *Nemzetközi szervezet* (ősz).

Haas, Ernst. 1975. *A regionális integrációs elmélet elavulása*. Berkeley: University of California Press. Reprint.

Hagan, John. 2003. *Igazságszolgáltatás a Balkinon: Háborús bűnök üldözése a Hágai Törvényszéken*. Chicago: University of Chicago Press. Reprint.

Hagan, John, Levi, Ron és Feralles, Gabrielle. 2006. "Az igazság kezének lengetése: a rendszerváltás belső és külső dinamikája a volt Jugoszláviával foglalkozó nemzetközi törvényszéken." *Jog és társadalmi vizsgálat* 31 (3): 585-616.

Hanson, Brian. 1998. "Mi történt az Európa-erőddel?: Külkereskedelmi politika liberalizációja az Európai Unióban." *Nemzetközi szervezet* 52 (1): 32.

Harlow, Carol és Rawlings, Richard. 1992. *Nyomás a törvényen keresztül*. London: Routledge. Új kiadás.

Helfer, Laurence és Alter, Karen. 2009. "Az Andok Bírósága és tárgyalópartnerei: Az Andok Közösség előzetes döntéshozatali hivatkozási mintáinak megértése." *Nemzetközi Jogi és Politikai Közlöny* 42 (4): 871-928.

Helfer, Laurence, Alter, Karen és Guerzovich, Maria Florencia. 2009. "A hatékony nemzetközi bírászkodás szigetei: szellemi tulajdonjog kialakítása az Andok közösségben." *American Journal of International Law* 103: 1-47.

Helfer, Laurence R. 2008. "Az Emberi Jogok Európai Bíróságának újratervezése: beágyazottság mint az európai emberi jogi rendszer mély strukturális elve." *Európai Nemzetközi Jogi Közlöny* 19 (1): 125-159.

Helfer, Laurence és Slaughter, Anne-Marie. 1997. "A hatékony nemzetek feletti bírászkodás elmélete felé." *Yale Law Journal* 107 (2): 273-391.

Helfer, Laurence és Slaughter, Anne-Marie. 2005. "Miért hoznak létre az államok nemzetközi bíróságokat: válasz Posner és Yoo professzorokra." *California Law Review* 93 (május): 899-956.

Hoffmann, Stanley. 1966. "Makacsos vagy elavult? Franciaország, az európai integráció és a nemzetállam sorsa." *Daedalus* 95 (3), p. 862-915.

Hudec, Robert E. 1993. *A nemzetközi kereskedelmi jog érvényesítése: a modern GATT rendszer fejlődése*. New Hampshire: Butterworths. Új kiadás.

Kagan, Robert. 2002. "Hatalom és gyengeség." *Szakpolitikai Szemle* 113. sz.

Keohane, Robert, Moravcsik, Andrew és Slaughter, Anne-Marie. 2000. "Legalizált vitarendezés: államközi és transznacionális." *Nemzetközi Szervezet* 54 (3): 457-488.

Keohane, Robert O. és Victor, David G. 2011. "Az éghajlatváltozás rezsimkomplexuma."

Perspektívák a politikáról 9 (1): 7-23.

Kingsbury, Benedek. 2011. "Nemzetközi bíróságok: egyenlőtlen igazságszolgáltatás." In *Cambridge Companion to International Law*, szerkesztette J. Crawford és M. Koskenniemi. Cambridge: Cambridge University Press.

Kull, Steven és Ramsay, Clay. 2009. "Amerikai közvélemény a nemzetközi bíróságokról és törvényszékekről." In *The Sword and the Scales: The United States and International Courts and Tribunals*, szerkesztette C. Romano, 12-29. Cambridge: Cambridge University Press.

Madsen, Michael Rask. 2009. "Jogi diplomácia: jogpolitika és a háború utáni európai emberi fegyverek genezise." In *Emberi jogok a huszadik században: kritikai történelem*, szerkesztette S.-L. Hoffmann. Cambridge: Cambridge University Press.

Madsen, Mikael Rask és Vauchez, Antoine 2005. "Európai alkotmányosság a bölcsőben. Jog és jogászok az európai politikai rend építésében (1920-1960)." *Jogászki körökben. Lawyers and European Legal Integration*, szerkesztette A. Jettinghoff és H. Schepel, 15-34. Hága: Elzevir Reed.

Mansfield, Edward és Reinhardt, Eric. 2003. "A regionalizmus multilaterális meghatározói: a GATT/WTO hatása a preferenciális kereskedelmi megállapodások kialakítására." *Nemzetközi Szervezet* 57 (3): 829-862.

Mattli, Walter. 1999. *A regionális integráció logikája*. Cambridge: Cambridge University Press. Reprint.

Milward, Alan. 1992. *A nemzetállam európai megmentése*. London: Routledge. Új kiadás.

Moravcsik András. 1995. "A nemzetközi emberi jogi rendszerek magyarázata: liberális elmélet és Nyugat-Európa." *European Journal of International Relations* 1 (2): 157–189.

Moravcsik András. 2000. "Az emberi jogi rendszerek eredete: demokratikus küldöttség a háború utáni Európában." *Nemzetközi Szervezet* 54 (2): 217-252.

Moravcsik András. 2005. "Az amerikai emberi jogi politika paradoxona". In *Amerikai kivételesség és emberi jogok*, szerkesztette M. Ignatieff, 19. Princeton: Princeton University Press.

Mouloul, Alhousseini. 2009. "Az afrikai üzleti törvények harmonizációjának szervezete (O.H.A.D.A.)" megértése. Párizs.

Noland, Marcus. 1997. "Fantomok üldözése: Az USTR politikai gazdaságtana." *Nemzetközi Szervezet* 51 (3): 365-387.

Nwogu, Nneoma. 2007. "A regionális integráció mint az emberi jogok eszköze: az ECOWAS újragondolása." *Emberi Jogi Közlöny* 6: 345-36.

Nye, Joseph S. 1971. "A közös piacok összehasonlítása: felülvizsgált neofunkcionalista modell."

Nemzetközi Szervezet 24 (4): 796-835.

Posner, Eric A. és Yoo, John C. 2005. "A nemzetközi bírászkodás elmélete." *Kaliforniai Jogi Szemle* 93 (1): 1-72.

Rasmussen, Morton. 2010. "A Costa v. Enel a római szerződésekhez: A jogi forradalom rövid története." In *The Past and Future of EU Law: The Classics of EU Law Revisited on the 50th Anniversary of the Rome Treaty (Az uniós jog múltja és jövője: Az uniós jog klasszikusai újragondolva a Római Szerződés 50. évfordulóján)*, szerkesztette M. P. Maduro és L. Azoulai. Portland: Hart Publishing.

Robertson, A.H. és Merrills, J. G. 1994. *Emberi jogok Európában*. Manchester: Manchester University Press. Reprint.

Romano, Cesare. 2009. *A kard és a mérleg: Az Egyesült Államok és a nemzetközi bíróságok és törvényszékek*. Cambridge: Cambridge University Press. Reprint.

Romano, Cesare. 2011. "A nemzetközi jogállamisági intézmények taxonómiája". *Nemzetközi Vitarendezési Folyóirat* 2.

Ruggie, John. 1983. "Nemzetközi rendszerek, tranzakciók és változások: beágyazott liberalizmus a háború utáni gazdasági rendben." In *Nemzetközi rendszerek*, szerkesztette S. Krasner, 195-232. Ithaca: Cornell University Press.

Sacriste, Guillaume és Vauchez, Antoine. 2007. "A nemzetközi jog ereje: ügyvédi diplomácia a nemzetközi szinten az 1920-as években." *Jog és társadalmi vizsgálat* 32 (1): 83-107.

Savelsberg, Joachim J. és King, Ryan D. 2007. "Törvény és kollektív emlékezet." *Jogi és Társadalomtudományi Szemle* 3: 189-211.

Schabas, William A. 2001. *Bevezetés a Nemzetközi Büntetőbíróságba*. Cambridge: Cambridge University Press. Reprint.

Schermers, Henry G. 1999. "Az emberi jogok nemzetközi felügyeletének elfogadása." *Leideni Nemzetközi Jogi Közlöny* 12: 821-831.

Shaffer, Gregory C. 2003. *Érdekvédelem: köz- és magánszféra közötti partnerségek a WTO-peres eljárásokban*. Washington D.C.: Brookings. Új kiadás.

Shaffer, Gregory C., Sanchez Badin, Michell Ratton és Rosenberg, Barbara. 2008. "A győzelem próbái a WTO-ban: Mi rejlik Brazília sikere mögött", *Cornell International Law Journal* 41

(2): 383-502.

Shklar, Judith. 1964. *Legalizmus: jog, erkölcs és politikai perek*. Cambridge: Harvard University Press. Reprint.

Sikkink, Kathryn. 2004. *Vegyres jelek*. Ithaca: Cornell University Press. Reprint.

Sikkink, Kathryn és Lutz, Ellen. 2001. "Az igazságszolgáltatás kaszkádja: A külföldi emberi jogi perek fejlődése és hatása Latin-Amerikában." *Chicago Journal of International Law* 2: 1-33.

Vágás, Anne-Marie. 1995. "Nemzetközi jog a liberális államok világában." *Európai Nemzetközi Jogi Közlöny* (6): 503–538.

Stein, Eric. 1981. "Ügyvédek, bírák és transznacionális alkotmány készítése." *American Journal of International Law* 75 (1): 1-27.

Kő édes, Alec. 1999. "Igazságszolgáltatás és a kormányzás felépítése". *Összehasonlító politikatudomány* 32 (2): 147-184.

Tallberg, Jonas. 2003. *Európai kormányzás és nemzetek feletti intézmények: az államok megfelelése*. London: Routledge. Új kiadás.

Vaucher, Antoine. 2010. "Az igazságszolgáltatás transznacionális politikája: Van Gend en Loos és az uniós politika kialakítása." *Európai Jogi Közlöny* 16 (1): 1-28.

Weiler, J. H. H. 1992. "Primus inter pares: Az Európai Bíróság és a nemzeti bíróságok – harminc év együttműködés." *kiadatlan kézirat*.

Weiler, József. 1991. "Európa átalakulása". *Yale Law Journal* 100: 2403-2483.

Weiler, József. 2000. "Az ügyvédek szabálya és a diplomaták ethosza: gondolatok a WTO vitarendezésének belső és külső legitimitásáról." Jean Monet Working Paper sorozat, WP 09/00.